

ΑΝΩΤΑΤΗ ΣΧΟΛΗ ΚΑΛΩΝ ΤΕΧΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΚΑΛΩΝ ΤΕΧΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΕΙΚΑΣΤΙΚΩΝ ΤΕΧΝΩΝ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ, ΠΛΑΙΣΙΟ-ΘΕΤΗΣΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΚΟΣΜΟΣ:

*Μία ματιά στην σύγχρονη πραγματικότητα μέσα από την ανάλυση των όρων
Dispositif και Gestell*

Νικόλαος Κ. Τσώλης

Επιβλέπων Καθηγητής:
Δημήτρης Γκινοσάτης

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
Ψηφιακές Μορφές Τέχνης

Αθήνα 2023

ATHENS SCHOOL OF FINE ARTS
SCHOOL OF FINE ARTS
ARTS DEPARTMENT

MASTER THESIS

DISPOSITIF, GESTELL AND TODAY'S WORLD

NIKOLAOS K. TSOLIS

Supervisor:
Dimitris Ginosatis

MA Digital Arts

Athens 2023

Περίληψη

Στην εργασία αυτή θα στρέψουμε το βλέμμα μας σε δύο κρίσιμες έννοιες για την κριτική κατανόηση των φαινομένων του σύγχρονου κόσμου. Αρχικά, θα σταθούμε στην Φουκωική έννοια της Διάταξης (Dispositif) μέσα από το πρίσμα της ανάλυσης και διεύρυνσης του όρου που πραγματοποίησε ο Giorgio Agamben[1]. Έπειτα, θα εξετάσουμε τον Χαϊντεγκεριανό όρο Πλαισιο-θέτηση (Gestell), την σχέση του με την γλώσσα, τις θετικές επιστήμες αλλά και την Διάταξη. Τέλος, θα επιχειρηθεί η αξιοποίηση της παραπάνω ανάλυσης σε μία ματιά στην σύγχρονη πραγματικότητα, καθώς και την θέση και μορφή του ανθρώπου σε αυτή.

Λέξεις κλειδιά:

Διάταξη, Διατακτικός, Μηχανισμός, Πλαισιο-θέτηση, Εξουσία, Γνώση, Υποκείμενο, Θετικότητα, Θεολογική, Οικονομία, Φουκώ, Χαϊντεγκερ, Αγκάμπεν, Βεβήλωση, Βιοπολιτική

Summary

In this work, we will focus on two critical concepts for the critical understanding of phenomena in the modern world. Firstly, we will delve into the Foucauldian concept of the Dispositif through the lens of analysis and expansion of the term carried out by Giorgio Agamben. Next, we will examine the Heideggerian term Gestell (Enframing), its relationship with language, the positive sciences, and the Dispositif. Finally, we will attempt to utilize the above analysis to provide insights into contemporary reality, as well as the position and form of humanity.

Key words:

Dispositif, Apparatus, Gestell, Enframing, Power, Knowledge, Subject, Positivity, Economy, Foucault, Heidegger, Agamben, Profanation, Biopolitics

Δηλώνω ότι είμαι ο/η αποκλειστικός/η δημιουργός της παραπάνω πρωτότυπης εργασίας, νόμιμος/η κάτοχος των πνευματικών δικαιωμάτων της και ότι έχω το δικαίωμα, να παραχωρήσω τα δικαιώματα που αναφέρονται στην παρούσα άδεια. Βεβαιώνω, ότι το σύνολο του τεκμηρίου που καταθέτω αποτελεί γνήσιο έργο παραχθέν από εμένα και δεν παραβιάζει τα δικαιώματα άλλου δημιουργού με οποιονδήποτε τρόπο. Το τεκμήριο/α που καταθέτω είναι το τελικό εγκεκριμένο έργο από την εξεταστική επιτροπή, δεν προκύπτει από λογοκλοπή ή νοθευμένη έρευνα, δεν προσβάλλει πνευματικά δικαιώματα άλλων δημιουργών και δεν παραβιάζει προσωπικά δεδομένα. Ως κάτοχος των πνευματικών δικαιωμάτων της εργασίας αυτής, παραχωρώ στην Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών το μη-αποκλειστικό δικαίωμα δημοσίευσης και διάθεσης της ψηφιακής μορφής της εργασίας μου, εντός και εκτός του δικτύου, μέσω του Ιδρυματικού Αποθετηρίου «Art-IA», με την προϋπόθεση ότι διατίθεται με μία από τις παρακάτω άδειες που έχω επιλέξει κατά την αυτό-απόθεση. Η εν λόγω παραχώρηση δεν συγκρούεται με δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας τρίτων ή με παραχωρηθέντα ήδη από εμένα σε τρίτους σχετικά δικαιώματά μου. Η βιβλιοθήκη δεν ασκεί κανενός είδους επιμέλεια στο περιεχόμενο της εργασίας μου και αναλαμβάνω πλήρως την ευθύνη του περιεχομένου της. Η έγκριση της παρούσας εργασίας δεν υποδηλώνει απαραίτητα την αποδοχή των απόψεων του/της συγγραφέα/ως από την Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών (Ν. 5343/1932, άρθρο 202, παρ.2)

Περιεχόμενα

1	Εισαγωγή	8
2	Διάταξη	8
2.1	Εξουσία, Γνώση, Υποκείμενο	9
2.2	Θετικότητα	11
2.3	Θεολογική Οικονομία	12
2.4	Έμβια όντα και διατάξεις	13
2.5	Διατάξεις: Ανάδυση κόσμου και ανθρώπου	15
3	Πλαίσιο-θέτηση	17
3.1	Το ερώτημα για την τεχνική	18
3.2	Η ουσία της σύγχρονης τεχνικής	19
3.3	Κίνδυνος	22
3.4	Γλώσσα	22
3.5	Πλαίσιο-θέτηση και θετικές επιστήμες	24
3.6	Φουκώ και Χάιντεγκερ – πλαισιοθέτηση και διατάξεις	25
4	Σύγχρονες διατάξεις	28
4.1	Συσώρευση Διατακτικών Μηχανισμών	28
4.2	Βεβήλωση	29
4.3	Απο-υποκειμενοποίηση	31
4.4	Η έκλειψη της πολιτικής	33
4.5	Η έκλειψη του ανθρώπου	35
5	Επίλογος	36

1 Εισαγωγή

Ο σύγχρονος δυτικός κόσμος του ύστερου παγκοσμιοποιημένου καπιταλισμού αποτελεί έναν κόσμο εμβυθίσεων, προσομοιώσεων, αφηρημένων σημείων, ψηφιακών πληροφοριών και οργανωμένων ροών. Ο ανθρώπινος παράγοντας μοιράζει όλο και περισσότερο με σημείο παρεμβολής στην ομαλή λειτουργία των παραγωγικών συστημάτων. Ο ψηφιακός κόσμος δεν έχει χώρο για το ανθρώπινο σώμα και οι ραγδαίες εξελίξεις στην τεχνητή νοημοσύνη¹ κάνουν την ανθρώπινη σκέψη να φαντάζει όλο και πιο περιττή και αναξιόπιστη. Η επιτάχυνση της τεχνολογικής προόδου φαίνεται να λύνει όλο και περισσότερο τα χέρια μας. Τι συμβαίνει όμως στα χέρια μας όταν εκείνα καθίστανται περιττά; Στην σχέση του ανθρώπου με τους τεχνολογικούς του κόσμους, δεν διακυβεύεται το μέλλον των τεχνολογιών, αλλά το μέλλον των ανθρώπων.

Στην εργασία αυτή θα στρέψουμε το βλέμμα μας σε δύο κρίσιμες έννοιες για την κριτική κατανόηση των φαινομένων του σύγχρονου κόσμου. Αρχικά, θα σταθούμε στην Φουκωική έννοια της διάταξης (Dispositif) μέσα από το πρίσμα της ανάλυσης και διεύρυνσης του όρου που πραγματοποίησε ο Georgio Agamben[1]. Έπειτα, θα εξετάσουμε τον Χαϊντεγκεριανό όρο πλαίσιο-θέτηση (Gestell), την σχέση του με την γλώσσα, τις θετικές επιστήμες αλλά και τις διατάξεις. Τέλος, θα επιχειρηθεί η αξιοποίηση της παραπάνω ανάλυσης σε μία ματιά στην σύγχρονη πραγματικότητα, καθώς και την θέση και μορφή του ανθρώπου σε αυτή.

Σκοπός αυτής της εργασίας είναι η ανάπτυξη μιας κριτικής συνείδησης ως προς την σχέση τεχνολογίας-ανθρώπου, των διαδικασιών μέσα από τις οποίες παράγονται σήμερα τα υποκείμενα, αλλά και τις διάφανες στρατηγικές που μπορεί να κρύβονται πίσω από τα φαινομενικά αθώα τεχνολογικά μέσα.

2 Διάταξη

Σε αυτό το κεφάλαιο θα εξετάσουμε τον Φουκωικό όρο διάταξη, μέσα από την ανάλυση και διεύρυνση που πραγματοποίησε ο Georgio Agamben[1]. Ξεκινώντας από μία έκθεση κάποιων βασικών σχημάτων της Φουκωικής σκέψης, θα εκκινήσουμε για μία γενεαλογική μελέτη του όρου διάταξη. Ρίχνοντας φως (μέσα από τον φακό του Agamben), στην σχέση της διάταξης με την θετικότητα του Χέγκελ και την έννοια της θεολογικής οικονομίας. Έπειτα, θα δούμε πως η έννοια της διάταξης διευρύνεται και θα σταθούμε στον κεντρικό ρόλο των διατάξεων στην ανάδυση του ανθρώπου και των κόσμων του.

¹βλ. ChatGPT

2.1 Εξουσία, Γνώση, Υποκείμενο

Τα μέσα της δεκαετίας του 70' ο Michel Foucault στρέφει το βλέμμα του σε αυτό που ονομάζει “κυβερνητικότητα” (gouvernementalite' [2]), την δραστηριότητα της διακυβέρνησης και τις σχέσεις εξουσίας μεταξύ του κράτους και των ατόμων. Η εξουσία για τον Φουκώ αναδύεται μέσα από σχέσεις σημείων. Ανάλογα με τις τεχνικές, τις πρακτικές και τις στρατηγικές (μέσα, τρόπους, μεθόδους) που εφαρμόζουν, φέρουν ορισμένα αποτελέσματα. Οι τύποι εξουσίας που εμφανίζονται στην εκάστοτε ιστορική στιγμή μορφοποιούν τις σχέσεις εξουσίας και παράγουν την γνώση και την αλήθεια της εποχής. Η έννοια της γνώσης και της εξουσίας είναι άρρηκτα συνδεδεμένες στην σκέψη του Φουκώ. Δεν μπορούμε να δούμε την γνώση έξω από το πεδίο της εξουσίας, μιας και η εξουσία παράγει γνώση. Η εξουσία παράγει νέα πεδία γνώσεις ενώ η γνώση παράγει αποτελέσματα εξουσίας. [3]

Δεν γίνεται η εξουσία να ασκείται χωρίς γνώση και είναι αδύνατον για τη γνώση να μην παράγει εξουσία [4]

Αν και η έννοια της εξουσίας κατέχει κεντρικό ρόλο στο ερευνητικό πρόγραμμα του Φουκώ, όπως ο ίδιος έχει ισχυριστεί[5], ο στόχος του έργου του είναι η δημιουργία μιας ιστορίας των διαφόρων τρόπων υποκειμενοποίησης μέσα στην δυτική κουλτούρα. Τα ανθρώπινα όντα αποκτούν την υπόσταση του υποκειμένου μέσα από διάφορες αντικειμενοποιήσεις. Ο Φουκώ πιστεύει ότι η μελέτη των ανθρώπινων όντων έλαβε μια κρίσιμη τροπή στο τέλος του 18ου αιώνα, καθώς αυτά κατέληξαν να ερμηνεύονται ως υποκείμενα τα οποία έχουν συνείδηση του εαυτού τους και ταυτόχρονα ως αντικείμενα της ίδιας τους της γνώσης. [6] Οι άνθρωποι ξεκίνησαν να μελετούν για παράδειγμα την ανθρώπινη ομιλία, την γραμματική, την φιλολογία, την γλωσσολογία. Άρχισαν να μετρούν, να κατηγοριοποιούν και να συγκρίνουν. Μέσα από αυτές τις διαδικασίες ο άνθρωπος αντικειμενοποιείται, γίνεται αντικείμενο μελέτης, καταγράφεται και ποσοτικοποιείται. Αυτή όμως η αντικειμενοποίηση προσφέρει την υπόσταση του υποκειμένου. Η αλήθεια που παράγεται μέσα από αυτούς τους τύπους γνώσης έχει ισχύ πάνω στα άτομα, υποδεικνύει το πως να φέρονται, παράγει διαχωρισμούς (για παράδειγμα ασθενής- υγιής) και καθορίζει τον τρόπο με τον οποίο εξορθολογίζονται τα πράγματα. Αυτό που δικαιολογεί το να πράττουμε με έναν τρόπο αντί κάποιου άλλου, είναι ² η εξουσία.

Η εξουσία είναι η συγκροτησιακή αρχή του υποκειμένου που υπόκειται σε αυτή. Το εκάστοτε καθεστώς εξουσίας/γνώσης θέτει το πλαίσιο της υποκειμενοποίησης, καθορίζει τις ιστορικές συνθήκες δυνατότητας του τι μπορεί κανείς να σκεφτεί, να πει, να επιθυμήσει, να αποφασίσει, να κάνει. Η υποκειμενοποίηση, λοιπόν, ταυτίζεται με μια πρωταρχική υπαγωγή στην εξουσία, μέσω

²και σε αυτό το σημείο μπροστά μας σχηματίζεται ένα τρίγωνο

της οποίας ένα άτομο γίνεται υποκείμενο –με τη διπλή σημασία της λέξης «υποκείμενο», που κατά παράδοξο τρόπο προσδένει το αυτόνομο και αυτοουργό υποκείμενο των λόγων και των πράξεών του, στο αντίθετό του ή ,στην άρνησή του: στο υποκείμενο σε κάτι άλλο, μέσω ελέγχου, εξάρτησης– με μια λέξη: μέσω εξουσίας. [7] [5]

Εξουσία, γνώση και υποκείμενο. Στο κέντρο βάρους αυτού του τριγώνου εδρεύει ο όρος διάταξη.

Το 2005 στην διάλεξη με τίτλο “ Τι Είναι Μία Διάταξη” [1] ο Τζώρτζιο Αγκάμπεν εντοπίζει την έννοια της διάταξης ως καθοριστικό τεχνικό όρο στο έργο του Φουκώ. Αν και η έννοια της διάταξης δεν ορίζεται πουθενά με σαφήνεια μέσα στο έργο του, το 1977 σε μία συνέντευξη, προσεγγίζει κάτι ανάλογο ορισμού που μας βοηθά να ξεδιπλώσουμε το κουβάρι της σκέψης του, μα και να εκκινήσουμε μία γενεαλογική μελέτη του όρου.

Αυτό που προσπαθώ να προσδιορίσω με αυτό το όνομα είναι, πρώτων, ένα εντελώς ετερογενές σύνολο το οποίο αποτελείται από λόγους, θεσμούς, αρχιτεκτονικές δομές, ρυθμιστικές αποφάσεις, νόμους και διοικητικά μέτρα, επιστημονικές αποφάνσεις, φιλοσοφικές, ηθικές και φιλανθρωπικές προτάσεις, κοντολογίς: τόσο το ρητό, όσο και το άρρητο, αυτά είναι τα στοιχεία της διάταξης. Η ίδια η διάταξη είναι το δίκτυο το οποίο εγκαθιδρύεται μεταξύ αυτών των στοιχείων. [...] με τον όρο διάταξη εννοώ ένα είδος – θα λέγαμε- σχηματισμού ο οποίος, σε μια συγκεκριμένη ιστορική στιγμή, είχε ως ουσιώδη λειτουργία του να ανταποκριθεί σε μια επείγουσα ανάγκη. Συνεπώς, η διάταξη έχει μια λειτουργία εξαιρετικά στρατηγική[...]

Παρατήρησα πως η διάταξη έχει μια φύση ουσιωδώς στρατηγική, γεγονός το οποίο συνεπάγεται ότι πρόκειται για έναν συγκεκριμένο χειρισμό των σχέσεων ισχύος, μία ορθολογική και συντονισμένη παρέμβαση σε αυτές τις σχέσεις ισχύος ώστε είτε να προσανατολιστούν προς μία συγκεκριμένη κατεύθυνση, είτε να παρεμποδιστούν, είτε να αποκρυσταλλωθούν να αξιοποιηθούν. Συνεπώς, η διάταξη είναι πάντα εγγεγραμμένη σε ένα παιχνίδι εξουσίας, είναι ωστόσο, συγχρόνως πάντοτε συνδεδεμένη με συγκεκριμένα όρια της γνώσης, τα οποία προκύπτουν από αυτήν και ταυτόχρονα τη διαμορφώνουν. Η διάταξη είναι, λοιπόν, το εξής: ένα σύνολο στρατηγικών των σχέσεων ισχύος το οποίο υποστηρίζει και υποστηρίζεται από συγκεκριμένους τύπου γνώσης. [8]

Έτσι:

- 1) “Διάταξη” είναι ένα ετερογενές σύνολο που περιλαμβάνει: λόγους, θεσμούς,

νόμους, κτήρια, επιστημονικές προτάσεις κλπ. Είναι το δίκτυο που εγκαθιδρύεται μεταξύ αυτών των στοιχείων.

2) Η διάταξη έχει στρατηγική φύση. Είναι πάντα εγγεγραμμένη σε ένα παιχνίδι εξουσίας και άρρηκτα συνδεδεμένη με τα όρια της γνώσης τα οποία τόσο την διαμορφώνουν όσο και προκύπτουν από αυτή.

3) Η διάταξη αποτελεί το σημείο τομής σχέσεων εξουσίας και σχέσεων γνώσης.

Το πρόσφατο παράδειγμα της πανδημίας του COVID-19 έφερε στο φως τα πολύπλοκα βιοπολιτικά ζητήματα που είναι παρόντα σε κάθε κλάδο της κοινωνικής και ιδιωτικής ζωής. Η έννοια της διάταξης εμφανίστηκε απροκάλυπτα μπροστά μας. Με σκοπό την αντιμετώπιση της υγειονομικής κρίσης, τέθηκε σε κίνηση μία συντονισμένη στρατηγική επιχείρηση, επιστρατεύοντας λόγους, θεσμούς, κτήρια, νόμους, αστυνομικές δυνάμεις, μέτρα, τεχνολογίες και επιστημονικές προτάσεις. Οφείλουμε, σήμερα περισσότερο από ποτέ, να έχουμε τα μάτια μας ανοιχτά απέναντι στις διατάξεις.

Αναζητώντας την έννοια “dispositif” σε κοινά γαλλικά λεξικά, ο Αγκάμπεν συναντά τις εξής τρεις σημασίες του όρου: 1) Νομική σημασία: “Διάταξη είναι το μέρος μιας δικαστικής απόφασης που περιέχει την κρίση-απόφαση (το διατακτικό) διακριτά από την αιτιολογία (το αιτιολογικό).” Πρόκειται για το μέρος μιας δικαστικής απόφασης ή ενός νόμου που αποφασίζει ή διατάσσει.

2) Τεχνολογική σημασία: “ο τρόπος με τον οποίο διατάσσεται ένα μηχανήμα ή ένας μηχανισμός. Και κατ’ επέκταση ο ίδιος ο μηχανισμός.”

3) Στρατηγική σημασία: “Το σύνολο των μέσων που οργανώνονται σύμφωνα με ένα σχέδιο”

Και οι τρεις σημασίες είναι παρούσες στον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιεί την έννοια ο Φουκώ. Αν και τα λεξικά διαχωρίζουν τις διάφορες σημασίες ενός όρου, αυτός ο κατακερματισμός προκύπτει μέσα από την ιστορική εξέλιξη της έννοιας και τις διαφορές που αναδύονται κατά την επανάληψη της. Είναι σημαντικό για τον Αγκάμπεν να καταστήσουμε θεατή την πρωταρχική σημασία του όρου. Το κομμάτι αυτό της έννοιας το οποίο παραμένει μετέωρο καθώς η έννοια μετατοπίζεται μέσα στον χρόνο. Θα μπορούσαμε να πούμε, την ουσία του όρου “διάταξη”.

2.2 Θετικότητα

Ερευνώντας την γενεαλογία του όρου *dispositif* στο έργο του Φουκώ, ο Αγκάμπεν εντοπίζει στην *Αρχαιολογία Της Γνώσης* ([9]) την χρήση του ετυμολογικά συγγενικού όρου “positivite” (θετικότητα). Ο όρος αυτός κατάγεται από το έργο του Χέγκελ.

Σύμφωνα με τον Jean Hippolyte [10], στο έργο του πρώιμου Hegel ο όρος θετικότητα αντιστοιχεί σε αυτό που μετέπειτα θα ονομασθεί το “ιστορικό στοιχείο”. Στο δοκίμιο “*Η Θετικότητα Της Χριστιανικής Θρησκείας*” [11] ο Χέγκελ

κάνει τον διαχωρισμό μεταξύ “θετικής” και φυσικής” θρησκείας. Ενώ η “φυσική” θρησκεία αφορά την άμεση σχέση του ανθρώπου με το θείο, η “θετική” θρησκεία είναι το σύνολο των πεποιθήσεων, των τελετουργιών και των κανόνων που επιβάλλονται εξωτερικά στα άτομα μία συγκεκριμένη ιστορική στιγμή.

Θα μπορούσαμε να πούμε ότι στο διαχωρισμό ανάμεσα σε φυσική και θετική θρησκεία εντοπίζεται και η διαφορά μεταξύ πίστεως και εκκλησίας. Αν η φυσική θρησκεία αφορά την προσωπική σχέση των ανθρώπων με το θείο, τότε ο όρος θετική θρησκεία συλλαμβάνει τους τρόπους με τους οποίους η θρησκευτική εμπειρία των πιστών διατάσσεται από τον θεσμό της εκκλησίας μέσα στην ιστορία. Η θετικότητα εγγράφει μία σχέση εντολής και υπακοής, την πίεση που δέχονται τα άτομα από τις δυνάμεις της ιστορίας. [10] Τις εξωτερικές δυνάμεις που επιβάλλονται στα άτομα και εσωτερικεύονται στα συστήματα πεποιθήσεων και συναισθημάτων. Υπό αυτό το πρίσμα η θετικότητα αποτελεί ένα εμπόδιο στην ανθρώπινη ελευθερία.

Γενικεύοντας αυτή την συλλογιστική από το πεδίο της θρησκείας σε ολόκληρο το φάσμα της κοινωνικής ζωής, εμφανίζεται μπροστά μας η κύρια προβληματική του έργου του Φουκώ: Η σχέση μεταξύ των ατόμων ως ζωσών υπάρξεων και του ιστορικού στοιχείου, έννοιας στην οποία περιλαμβάνεται το σύνολο των θεσμών, των διαδικασιών υποκειμενοποίησης και των κανόνων στους οποίους αποχρυσταλλώνονται οι σχέσεις εξουσίας. ([1])

Η διάταξη αποτελεί κρίσιμο τεχνικό όρο στο έργο του Φουκώ, όχι ως μία συγκεκριμένη τεχνολογία εξουσίας, αλλά ως το δίκτυο που εγκαθιδρύεται μεταξύ των διαφόρων μεθόδων και τεχνολογιών.

2.3 Θεολογική Οικονομία

Ο Αγκάμπεν εντοπίζει τα εννοιολογικά θεμέλια του όρου “διάταξη” στη θεολογική ιδέα της “οικονομίας” [1]. Μεταξύ του 2ου και του 6ου αιώνα ο όρος “οικονομία” είχε καθοριστική λειτουργία στον θεολογικό λόγο. Η οικονομία, η διοίκηση του οίκου, πρόκειται για μία πράξη, όχι ένα επιστημονικό παράδειγμα. Μία πρακτική δραστηριότητα η οποία καλείται για να αντιμετωπίσει ένα συγκεκριμένο πρόβλημα. [12]

Ο θεολογικός λόγος επιστράτευσε τον όρο της οικονομίας όταν κατά τον 2ο αιώνα όταν ξεκίνησε η συζήτηση περί της τριαδικότητας του θεού. Για πολλούς, η τριάδα του Πατρός, του Υιού και του Αγίου Πνεύματος φαινόταν ως απειλητική εισαγωγή του πολυθεϊσμού και του παγανισμού στη Χριστιανική θρησκεία. ³ Το επιχείρημα θεολόγων όπως ο Ιππόλυτος, και εδώ είναι που αξιολογείται η έννοια της οικονομίας, πήγαινε ως εξής: Ο Θεός είναι φυσικά ένας

³Οι υποστηρικτές αυτής της άποψης ονομάστηκαν “μοναρχιανοί, δηλαδή υποστηρικτές της διακυβέρνησης του ενός και μόνου Θεού.”

ως προς την ουσία του. Αλλά ως προς την οικονομία του, τον τρόπο που διοικεί τον οίκο του, είναι τριπλός. Όπως ένας καλός πατέρας που μπορεί να αναθέτει κάποια καθήκοντα και εργασίες στον γιο του χωρίς να χάνει την εξουσία και την ενότητα του, έτσι και ο Θεός αναθέτει στον Χριστό την “οικονομία” του. Την διακυβέρνηση της ανθρώπινης ιστορίας.

Σιγά σιγά οι θεολόγοι άρχισαν να μιλούν ξεχωριστά περί “λόγου της θεολογίας” και “λόγου της οικονομίας”. Η οικονομία έγινε έτσι η διάταξη μέσω της οποίας εισήχθησαν στην Χριστιανική πίστη το δόγμα της τριαδικότητας και η ιδέα της θείας προνοιακής διακυβέρνησης του κόσμου. Η διαίρεση όμως που επιχειρήθηκε να αποφευχθεί σε επίπεδο ύπαρξης, επανεμφανίστηκε υπό μία νέα μορφή διαχωρισμού, αυτή της οντολογίας και της πράξης.

Η ενέργεια (οικονομία αλλά και η πολιτική) δεν έχει κανένα θεμέλιο στο είναι (ύπαρξη): Αυτή είναι η σχιζοφρένεια την οποία το θεολογικό δόγμα της οικονομίας κληροδότησε στην δυτική κουλτούρα.

[1]

Η σχέση ανάμεσα σε διάταξη και οικονομία γίνεται ακόμη πιο σαφής μόλις κοιτάξουμε την απόδοση του ελληνικού όρου στα λατινικά. Η οικονομία, στενά συνδεδεμένη στην Χριστιανική θεολογία με την πρόνοια και την σωτηριακή διακυβέρνηση του κόσμου και της ανθρώπινης ιστορίας, μεταφράζεται ως *dispositio* στα γραπτά των Λατίνων πατέρων. Το *dispositif*, ως ετυμολογικό κλώνάρι του *dispositio* μπορεί να ιχνηλατηθεί μέσα στο σχίσμα της θείας οικονομίας, το οποία ταυτόχρονα διαίρει μα και αναδύει το Είναι και την πράξη του Θεού. Διαχωρίζει και συνάμα εντοπίζει την φύση/ουσία του Θεού και την λειτουργία μέσα από την οποία κυβερνά/διοικεί τον κόσμο που έπλασε. Η διάταξη είναι αυτό εντός και μέσω του οποίου πραγματοποιείται μία καθαρή δραστηριότητα διακυβέρνησης.

2.4 Έμβια όντα και διατάξεις

Τόσο η έννοια της θετικότητας όσο και αυτή της θεολογικής οικονομίας μας ανοίγουν το δρόμο για μία πληρέστερη εννόηση των διατάξεων κάνοντας ορατή την σχέση τους με το ιστορικό στοιχείο και την ανθρώπινη διακυβέρνηση. Υπό το φως των όρων αυτών οι διατάξεις φαντάζουν σαν κάτι εξωτερικό που τίθεται στα υποκείμενα. Μία τέτοια εντύπωση θα ήταν αφελής, γιατί θα αγνοούσε την υποκειμενοποιητική διάσταση των διατάξεων. Οι διατάξεις παράγουν τα υποκείμενα τους και τους κόσμους που αυτά κατοικούν.

Η ανάλυση του Αγκάμπεν [1] δεν περιορίζεται στο συγκείμενο της Φουκωϊκής φιλολογίας, διευρύνει την έννοια, αναδεικνύοντας παράλληλα την υποκειμενοποιητική της διάσταση: Αρχικά προτείνει έναν γενικό καταμερισμό των υπάρξεων σε δύο ομάδες: Τα έμβια όντα και τις διατάξεις, μέσα στις οποίες τα

έμβια όντα συνεχώς συλλαμβάνονται. Η οντολογία των πλασμάτων από την μία και η οικονομία των διατάξεων από την άλλη, που επιδιώκει να τα κυβερνήσει και να τα καθοδηγήσει προς το καλό. Ο διαχωρισμός αυτός, έχει άμεση σχέση με την θεολογική οικονομία (ετυμολογική ρίζα της λέξης διάταξη⁴ και έννοια κλειδί για την βαθύτερη κατανόηση της έννοιας), η οποία διαχωρίζει τον θεό σε ουσία και πράξη. Με αντίστοιχο τρόπο ο Αγκάμπεν φαίνεται να προτείνει το διαχωρισμό ανάμεσα σε έμβια όντα και διατάξεις, ανάμεσα σε υπάρξεις και την οικονομία τους. Μέσα από την σύμπλεξη των δύο αναδύονται όπως θα δούμε, τα υποκείμενα.

Για τον Αγκάμπεν διατάξεις δεν είναι μόνο η φυλακή, το φρενοκομείο, το Πανοπτικό, το σχολείο, το εργοστάσιο, η εξομολόγηση, τα νομικά μέτρα κλπ, αλλά κάθε τι που έχει την δυνατότητα να συλλάβει, να προσανατολίσει, να προσδιορίσει, να μορφοποιήσει, να ελέγξει και να διασφαλίσει τις χειρονομίες, τις συμπεριφορές, τις γνώμες και τους λόγους των έμβιων όντων. Με μία ευλυγισία της Χαϊντεγκεριανής ορολογίας, θα μπορούσαμε να πούμε ότι διάταξη είναι κάθε μέσο και τρόπος με τον οποίο ο κόσμος αποκαλύπτεται στον άνθρωπο. Συνεπώς, ο Αγκάμπεν θεωρεί διατάξεις και την πένα, την γραφή, την λογοτεχνία, τη φιλοσοφία, την γεωργία, το τσιγάρο, την ναυσιπλοΐα, τους υπολογιστές, τα κινητά τηλέφωνα, ακόμα και την ίδια την γλώσσα - την οποία μάλιστα την θεωρεί την αρχαιότερη των διατάξεων.

Μεταξύ των έμβιων όντων και των διατάξεων όμως, υπάρχει και μία τρίτη κατηγορία. Τα υποκείμενα. Υποκείμενο για τον Αγκάμπεν είναι αυτό που προκύπτει μέσα από την σχέση και αναμέτρηση των έμβιων όντων και των διατάξεων. Ο εναγκαλισμός των έμβιων όντων με το δίκτυο των πολιτισμικών τεχνολογιών και σχέσεων που ονομάζουμε διατάξεις, αναδύει τις διαφορετικού τύπου υποκειμενικότητες της κάθε εποχής. Καθορίζει το φάσμα των δυνατών ανθρώπινων ενδεχομένων, το πως μπορούν να υπάρξουν μέσα στο περιβάλλον τους. Καθορίζει εν τέλη, το τι μπορεί να είναι άνθρωπος κάθε φορά.

Βέβαια, οι ουσίες και τα υποκείμενα επικαλύπτονται:

Με αυτή την έννοια, για παράδειγμα, το ίδιο άτομο, η ίδια ουσία, μπορεί να είναι τόπος πολλαπλών διαδικασιών υποκειμενοποίησης: χρήστης του κινητού τηλεφώνου, ο πλοηγούμενος στο διαδίκτυο, ο συγγραφέας διηγημάτων, ο λάτρης του ταγκό, ο ακτιβιστής ενάντια στην παγκοσμιοποίηση κτλπ. [1]

Καθώς οι διατάξεις πληθαίνουν, πληθαίνουν και οι μηχανισμοί υποκειμενοποίησης. Αυτή η διασπορά της ταυτότητας, είναι χαρακτηριστικό της σύγχρονης εποχής και ενισχύεται περαιτέρω τόσο από τα προτάγματα της συνεχούς κίνησης, αλλαγής και ευελιξίας, όσο και από την υπόσχεση/απαίτηση να είσαι/να προσπαθείς συνεχώς να γίνεις αυτό που επιθυμείς.

⁴disposition - dispositif

2.5 Διατάξεις: Ανάδυση κόσμου και ανθρώπου

Κάθε πολιτισμική τεχνολογία, αποτελεί διάταξη. Κάθε τρόπος αλληλεπίδρασης μας με τον κόσμο, μορφοποιεί τόσο τον κόσμο όσο και εμάς. Κάθε σχήμα, σύστημα και μέθοδος μέσα στο οποίο εγγράφεται ένα κομμάτι του κόσμου, ενσαρκώνεται πρώτα από όλα μέσα από την εγγραφή του στον άνθρωπο υπό την μορφή μιας διαδικασίας υποκειμενοποίησης.

Υπό αυτή την σκοπιά, αυτό που αποκαλούμε άνθρωπο οφείλει να ιδωθεί πια, όχι ως μία ανεξάρτητη οντότητα αλλά ως το συνθετικό αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης και συσχέτισης του με τις διατάξεις. Το ανθρώπινο στοιχείο κάθε εποχής αναδύεται μέσα από τους διατακτικούς της μηχανισμούς.

Η ίδια η ιστορία του ανθρώπου και των κόσμων του, της νοημοσύνης και του σώματος του, των λειτουργιών του και των δυσλειτουργιών του, δεν είναι στην πραγματικότητα παρά η ιστορία των συνεχόμενων ή ασυνεχόμενων διατακτικών μηχανισμών, των πολιτισμικών τεχνολογιών και των μέσων, που αναλαμβάνουν κάθε φορά, να περισυλλέξουν, να συλλάβουν, να αιχμαλωτίσουν, να νοηματοδοτήσουν, να οργανώσουν σε ένα όλων, τις ανθρώπινες σωματοκινητικές, αντιληπτικές, διανοητικές, συναισθηματικές και άλλες λειτουργικές συνιστώσες. Με αυτό τον τρόπο τους προσδίδουν μια ενιαία μορφή η οποία φέρει το όνομα άνθρωπος.

...

Οι διατακτικοί μηχανισμοί αποτελούν ένα είδος μακροϊστορικού Λακανικού σταδίου του καθρέφτη, μία συλλογική ψυχοτεχνολογία δηλαδή, μέσα από την οποία η ανθρωπότητα αντλεί σε κάθε ιστορική εποχή τον προσδιορισμό της, την ταυτότητά της, μία εικόνα του εαυτού της. [13]

Βέβαια, υπό την διευρυμένη εννόηση του όρου διάταξη που εισάγει ο Αγκάμπεν [1], δεν είναι μονάχα ο άνθρωπος που αναδύεται μέσα από τους διατακτικούς μηχανισμούς αλλά και τα ίδια τα πράγματα και τα γεγονότα. Το σύστημα της ανθρώπινης σκέψης σχετίζεται θεμελιωδώς με το λογο-κεντρικό όραμα υπεροχής και κυριαρχίας, όπου αντιλαμβάνεται την γνώση ως μία διαδικασία διαμερισμού και τμηματοποίησης, μία πράξη που τεμαχίζει έναν τομέα, καθιστώντας τον ορατό, αποκτώντας έτσι ισχύ και έλεγχο πάνω του. Η γνώση αναπόφευκτα αντιστοιχεί στη δημιουργία τεχνικών πλαισίωσης και συστημάτων σύλληψης στρατηγικά σχεδιασμένων να επιβάλουν τάξη και ορατότητα. Τα πράγματα εμφανίζονται μέσα από αυτή την σχηματοποιητική πράξη της γνώσης που την σχετίζει άμεσα και θεμελιωδώς με την στρατηγική, την εξουσία και τον έλεγχο. [14]

Αυτή η λογική πλαισίωσης - έμφυτη στον ίδιο τον τρόπο της γνώσης μας- παρουσιάζει μία πολύ ενδιαφέρουσα, ως και παράδοξη, συνέπεια: τα γεγονότα και τα πράγματα δεν προηγούνται της πλαισιωτικής πράξης, αλλά, αντιθέτως, παράγονται από αυτή. Τα γεγονότα και τα πράγματα είναι αναδυόμενα φαινόμενα. Αυτό σημαίνει ότι, επιτελώντας την πράξη της πλαισίωσης, δεν πλαισιώνουμε όντως κάτι προϋπάρχων, αλλά ότι ενεργά κατασκευάζουμε κάτι από το τίποτα. Τα γεγονότα και πράγματα δεν υπάρχουν πριν την πλαισιωτική πράξη. Απεναντίας, αναδύονται μέσα από την πλαισιωτική πράξη. Κάνε μία πλαισίωση και κάτι αναπόφευκτα θα εμφανιστεί,

..

Ένα απλό παράδειγμα αυτής της διαδικασίας είναι το καθράρισμα μιας φωτογραφικής λήψης: κάνοντας το, αμέσως εγκαθιδρύουμε έναν διαχωρισμό μεταξύ ενός καθραρισμένου “μέσα” και ενός ακαθράριστου “έξω” (το οποίο τώρα καθράρεται αρνητικά ως ακαθράριστο). Διαχωρίζουμε ένα αδιαφόριτο πεδίο, και μέσα από αυτό τον διαχωρισμό καθορίζουμε ένα όριο που στέκεται μεταξύ καθραρισμένου και ακαθράριστου: δημιουργούμε χώρο, συλλαμβάνουμε κάτι και μέσα από αυτή την πράξη σύλληψης καθιστούμε κάτι ορατό, προσδιορίσιμο, συνεπώς διαχειρίσιμο. Με αυτή την έννοια, δεν είναι η φωτογραφική πράξη πρωτίστως μία πράξη διανοητική, που ήδη βρίσκεται εγγενώς και θεμελιωδώς συνυφασμένη με την βιο-τεχνο-πολιτική; [14]

Ο ίδιος ο τρόπος με τον οποίο σχηματοποιούμε τον κόσμο για να μπορέσουμε να τον αντιληφθούμε και να αλληλεπιδράσουμε μαζί του, εμπεριέχει και μεταφέρει μία κρίσιμη στρατηγική προδιάθεση η οποία διαποτίζει κάθε ύστερη αντίληψη μας. Καθώς ο κόσμος αναδύεται μέσα από τους διατακτικούς μηχανισμούς, αναδύεται και ο άνθρωπος, ως αγγελιοφόρος του μηνύματος τους. Παραφράζοντας την γνωστή φράση του Abraham Maslow [15]:

‘Όταν το μόνο που έχεις είναι ένα σφυρί, τα πάντα μοιάζουν με βίδες

Θα μπορούσαμε να πούμε: “Όταν το μόνο που έχεις είναι ένα σφυρί, δεν μπορείς παρά να είσαι ισάποστολος του σφυριού”.⁵

⁵ Ακολουθώντας την θεολογική θεματολογία του Αγκάμπεν, κάνοντας μια μεσιική ανάγνωση του λόγου του χριστιανικού μεσσία, θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο Ιησούς μας προειδοποιεί για την συλληπτική/αιχμαλωτική δράση των διατάξεων. Διαβάζουμε στο Κατά Ματθαίον: 7.1 Μή κρίνετε, ίνα μη κριθήτε· 7.2 ἐν ᾧ γὰρ κρίματι κρίνετε κριθήσεσθε, καὶ ἐν ᾧ μέτρῳ μετρεῖτε μετρηθήσεται ὑμῖν.

Την ίδια την στιγμή που πλαισιώνουμε κάτι, και εμείς οι ίδιοι πλαισιωνόμαστε, επεξεργαζόμαστε, συλλαμβανόμαστε και προδιατιθέμεθα από το ίδιο το μέσο που χρησιμοποιούμε για να πλαισιώσουμε αλλά και από το αυτό που πλαισιώνουμε. Στην πραγματικότητα, είναι αδύνατο να πλαισιώσουμε οτιδήποτε χωρίς να βρισκόμαστε ήδη πλαισιωμένοι από την ίδια την λογική, την τεχνική ή το σύστημα που μας επιτρέπει να κάνουμε την πλαισίωση.

Για να συνοψίσω, αυτό που καθιστά εφικτό το άνοιγμα/τον συσχετισμό μας με τον κόσμο είναι αναγκαστικά αυτό που μας αποκλείει από αυτόν. Η τυφλότητα είναι η απόλυτη συνθήκη της δυνατότητας για όραση.

..

Αυτός ο κόσμος δεν είναι ο κόσμος, αλλά απλά ένας κόσμος, ο μόνος δυνατός για εμάς κόσμος: ένας κόσμος τεχνολογικός, ένας κόσμος των τεχνο-κοινωνικο-πολιτισμικών διατάξεων. [14]

3 Πλαίσιο-θέτηση

Όπως είδαμε παραπάνω, οι διατάξεις αποτελούν την συγκροτησιακή αρχή του ανθρώπου και των κόσμων του, ενώ ταυτόχρονα καθοδηγούν τον άνθρωπο μέσα σε αυτούς τους κόσμους. Ολόκληρη η ιστορία του ανθρώπινου πολιτισμού δεν είναι τίποτα άλλο από την ιστορία των διατακτικών μηχανισμών και του εναγκαλισμού του με τους ανθρώπους. Από τη νεωτερικότητα και ύστερα μπορούμε να εντοπίσουμε μία σημαντική μετατόπιση που λαμβάνει χώρα όλο και πιο έντονα στο πεδίο των διατάξεων και τις αλλάζει καθοριστικά. Οι διατάξεις φαίνεται να ευθυγραμμίζονται σιγά σιγά σε μία κοινή κυρίαρχη τροχιά (στην οποία αποστέλλουν και τον άνθρωπο) και να αποσύρονται από κάθε άλλη. Αυτή την κυρίαρχη τροχιά την οποία όλο και περισσότερο ακολουθούν οι διατάξεις μπορούμε να την καταλάβουμε καλύτερα μόλις αναδείξουμε την σχέση τους με την Χαϊντεγκεριανή έννοια “Gestell” (πλαίσιο-θέτηση, enframing).

Σε αυτό το κεφάλαιο θα εστιάσουμε την προσοχή μας στην έννοια “Gestell”, την ουσία της σύγχρονης τεχνολογίας. Θα κοιτάξουμε το πως αντιλαμβάνεται ο Martin Heidegger την έννοια τεχνολογία και πως η σύγχρονη τεχνολογία έχει μία ουσιαστική διαφορά από την αρχαϊκή. Έπειτα, θα εξετάσουμε τον κίνδυνο που караδοχεί στην ουσία της σύγχρονης τεχνολογίας και την σχέση της με την γλώσσα, ένα θεμελιώδες κομμάτι την Χαϊντεγκεριανής φιλοσοφίας.

Σε ελεύθερη μετάφραση: Μην κρίνεις για να μην κριθείς, με το μέτρο που έκρινες θα κριθείς, με το μέτρο που μέτρησες θα μετρηθείς.

Παραφράζοντας: Μην σχηματοποιήσεις, για να μην σχηματοποιηθείς.

Τέλος, θα προσπαθήσουμε να σκιαγραφήσουμε τις γραμμές που συνδέουν την πλαίσιο-θέτηση και τις Διατάξεις.

3.1 Το ερώτημα για την τεχνική

Στο δοκίμιο “Το Ερώτημα Για Την Τεχνική” [16] ο Μάρτιν Χάιντεγκερ στοχάζεται πάνω στην ουσία της τεχνικής⁶ στοχεύοντας να ανοίξει τον δρόμο για μία ελεύθερη σχέση με αυτή. Εξ αρχής, δηλώνει ρητά πως η ουσία της τεχνικής δεν μπορεί να είναι κάτι το τεχνικό. Η ουσία ενός πράγματος είναι ο τρόπος με τον οποίο κάτι παραμένει μέσα στον χρόνο, αυτό που είναι. Θέτοντας το ερώτημα με αυτό τον τρόπο, ο Χάιντεγκερ καταφέρει από την μία να πάει πέρα από μία εμπειρογνωμική τεχνολογική συζήτηση, και από την άλλη, να ανοίξει μία διάσταση ιστορικού βάθους που του επιτρέπει να αντιπαραθέσει την αρχαϊκές τεχνικές μορφές σε αυτές που ονομάζει σύγχρονες.

Ο Χάιντεγκερ αντιλαμβάνεται την τεχνική ως έναν τρόπο με τον οποίο ο κόσμος αποκαλύπτεται σε εμάς. Η τεχνική ξεδιπλώνει την ουσία της στον χώρο όπου συμβαίνει αποκάλυψη και εκκάλυψη, εκεί όπου συμβαίνει αλήθεια. Στην σκέψη του είναι σαφές ότι δεν έχουμε πρόσβαση στον κόσμο ως τέτοιο. Το Είναι βρίσκεται συγκαλυμμένο και φανερώνεται σε εμάς μέσα από τους διάφορους τρόπους της αποκάλυψης του, ένας από αυτούς είναι η τεχνική. Καθώς όμως αποκαλύπτεται σε εμάς με έναν συγκεκριμένο τρόπο, αποκρύβεται κάθε άλλος τρόπος με τον οποίο θα μπορούσε να φανερωθεί. Κάθε αποκάλυψη φέρει συγχρόνως και μία εκκάλυψη. Έτσι αντιλαμβάνεται ο Χάιντεγκερ την έννοια της αλήθειας, ως μία τέτοια αποκάλυψη.

Οι αρχαϊκές μορφές της τεχνικής διαφέρουν τρομερά από τις σύγχρονες (νεωτερικές) μορφές της. Διαφέρουν ως προς τον τρόπο της αποκάλυψης που τις διέπει. Στις αρχαϊκές μορφές της τεχνικής η αποκάλυψη συμβαίνει ως ένα παρ-άγειν⁷ με τον νόημα της ποιήσεως⁸. Το παρ-άγειν αυτό δεν είναι απλά η χειρωνακτική παραγωγή. Η φύση, ως η εξ εαυτού ανάδυση, είναι επίσης ένα παρ-άγειν. Είναι ποιήσις με το ύψιστο νόημα. Η διαφορά είναι ότι η δυνατότητα της διάνοιξης που περιέχεται μέσα στο παρ-άγειν, στην περίπτωση της φύσης, εδρεύει μέσα στον εαυτό της. Ενώ το τεχνικό αντικείμενο έχει αυτή η δυνατότητα διάνοιξης εν άλλω, μέσα στον τεχνίτη. Η αρχαϊκές τεχνικές μορφές λοιπόν, είναι κατά κάποιον τρόπο φυσικές στην σκέψη του Χάιντεγκερ. Απαιτούν την παρουσία του τεχνίτη για να κάνουν κατ’ ουσίαν αυτό που η φύση κάνει μόνη της. Και ο τεχνίτης, λειτουργεί με τρόπο καθοδηγητικό. “Αφήνει

⁶τεχνική από τον γερμανικό όρο *technik* που σημαίνει τεχνολογία

⁷*Her-von-bringen*: αγωγή(*bringt*) προς τα εμπρός(*her-vor*), από την απουσία στην παρουσία(*her-vor*), προάγει(*vor-bringt*)

⁸Ελληνικά στο πρωτότυπο

κάτι να έρχεται”. Βοηθά το αντικείμενο να βρει τον δρόμο του από την απουσία στην παρουσία.

3.2 Η ουσία της σύγχρονης τεχνικής

Με ποιο τρόπο λοιπόν μας αποκαλύπτεται ο κόσμος μέσα από την σύγχρονη τεχνική; Κατά τον Χάιντεγκερ, αυτή η αποκάλυψη συμβαίνει ως ένα προκλητικό θέτειν [=στήνει-εντέλλεται, επιτάσσει (stellt)]. Ως μία παράλογη απαίτηση στην φύση να προμηθεύει ενέργεια, η οποία θα εξάγεται και θα συσσωρεύεται. Σε ένα ανθρακωρυχείο η γη αποκαλύπτεται ως ανθρακοφόρος περιοχή. Η ενέργειες της φύσης προκαλούνται, η γη διανοίγεται και εκτίθεται, εξωθείται στην μέγιστη δυνατή απόδοση με την ελάχιστη δαπάνη.

Η χτυπημένη στην φύση ενέργεια εκλύεται, το εκλυόμενο μεταμορφώνεται, το μεταμορφωμένο συσσωρεύεται, το συσσωρευμένο με την σειρά του διανέμεται και το διανεμόμενο εκ νέου μεταλλάσσεται. Το εκλύειν, το μεταμορφώνει, το συσσωρεύειν, το διανέμειν, το μεταλλάσειν, όλοι αυτοί είναι τρόποι της αποκάλυψης. [16]

Ο υδροηλεκτρικός σταθμός τίθεται, τοποθετείται στο ρεύμα του Ρήνου. Θέτει, στήνει (stellt) στήνει τον Ρήνο [=του ανα-θέτει] να παραδίξει, να πορίζει την υδροστατική του πίεση, η οποία με την σειρά της διευθετεί [στήνει] τις τουρμπίνες, ώστε να περιστρέφονται. Η κίνηση τούτη περιστρέφει εκείνη τη μηχανή, της οποίας ο μηχανισμός απόδοσης παράγει το ηλεκτρικό ρεύμα, για το οποίο δια-τίθενται το υπεραστικό εργοστάσιο παραγωγής ρεύματος και το δίκτυο διανομής του. Στην περιοχή αυτών των αλληλοσυντονιζόμενων διαδικασιών για τη διάθεση της ηλεκτρικής ενέργειας ακόμη και ο ποταμός Ρήνος εμφανίζεται ως κάτι που επιτάσσεται [ή διατίθεται (etwas Bestelltes)]. Ο υδροηλεκτρικός σταθμός δεν είναι χτισμένος στον ποταμό Ρήνο, όπως η παλιά ξύλινη γέφυρα που εδώ και αιώνες συνδέει τη μια όχθη με την άλλη. Απεναντίας, είναι ο ποταμός που αποφράσσεται και περιορίζεται στον σταθμό παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας. Ό,τι είναι ο ποταμός τώρα, δηλαδή προμηθευτής υδροστατικής πίεσης, απορρέει από την ουσία του σταθμού παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας.

Η αποκάλυψη που φέρει η σύγχρονη τεχνική έχει τον χαρακτήρα του θέτειν με την έννοια της πρόκλησης. Αυτό που αποκαλύπτεται με αυτό τον τρόπο δεν είναι πια μπροστά μας ως αντικείμενο, δια-τίθεται, επιτάσσεται και είναι παρόν ως διαθέσιμο απόθεμα.

Εν τούτοις, ένα επιβατικό αεροπλάνο, που στέκεται στο διάδρομο απογείωσης, είναι βεβαίως ένα αντικείμενο. Σίγουρα. Δυνάμειθα να σκεφτούμε παραστασιακά την (ιπτάμενη) μηχανή κατ' αυτό τον τρόπο. Αλλά τότε αποκρύπτει τον εαυτό της ως προς αυτό που είναι και ως προς τον τρόπο, με τον οποίο είναι. Αυτή στέκεται αποκεκαλυμμένη στον αεροδιάδρομο ως διαθέσιμο απόθεμα, μόνο στο βαθμό που διατίθεται, επιτάσσεται, να εξασφαλίσει τη δυνατότητα της μεταφοράς. Για τον σκοπό αυτό, η ίδια πρέπει να είναι, ως προς όλη της τη δομή, ως προς κάθε δομικό της μέρος, ικανή προς διάθεση, τουτέστιν έτοιμη προς απογείωση. [16]

Αυτός που εκπληρώνει αυτό το προκλητικό θέτει, μέσω του οποίου ο κόσμος αποκαλύπτεται ως διαθέσιμο απόθεμα, δεν είναι άλλος από τον άνθρωπο. Όμως, ο άνθρωπος δεν έχει έλεγχο πάνω στην εκκάλυψη μέσα στην οποία αποσύρεται ή φανερώνεται το πραγματικό. Μονάχα στον βαθμό όπου ο ίδιος έχει προκληθεί για να αξιοποιήσει τις ενέργειες της φύσης, μπορεί και συμβαίνει αυτή η διαθέσιμη αποκάλυψη. Ο άνθρωπος, καλείται και αυτός λοιπόν από αυτή την προκλητική κλήτευση. Απαντά στο κάλεσμα της. Όταν λοιπόν ο ίδιος ο άνθρωπος προκαλείται, διατίθεται και επιτάσσεται, τότε δεν ανήκει και ο ίδιος στο διαθέσιμο απόθεμα;⁹

Αυτό το προκλητικό κάλεσμα που καταλαμβάνει τον άνθρωπο και τον οδηγεί στο να διατάσσει και να διαθέτει τον κόσμο ως διαθέσιμο απόθεμα, ο Χάιντεγκερ το ονομάζει Gestell.

Εκείνο που αρχέγονα εκδιπλώνει τα όρη σε σειρές όρεων και τις διασχίζει στην εκδιπλωμένη τους εγγύτητα, είναι το περισυλλέγον

⁹Ο άνθρωπος προκαλείται με έναν πιο αρχέγονο ¹⁰ τρόπο από ότι οι ενέργειες της φύσης, για αυτό τον λόγο δεν μετατρέπεται ποτέ σε ένα σχέτο διαθέσιμο απόθεμα. Η εκκάλυψη στο εσωτερικό της οποία λαμβάνει χώρα το διαθέτειν, δεν είναι δημιουργήμα του ανθρώπου. Δεν είναι απλά μία ανθρώπινη δραστηριότητα ή ένα μέσο. Σε κάθε του πνοή, σε κάθε του σκέψη, σε κάθε επιδίωξη στόχων, όπου και αν στρέψει το βλέμμα του, σε κάθε παραγωγική εργασία, ο άνθρωπος βρίσκει ήδη τον εαυτό του βουτηγμένο μέσα στο εκκαλυμμένο. Η εκκάλυψη έχει ήδη συμβεί, κάθε φορά που ο άνθρωπος πάει να αποκαλύψει το παρόν-ον με τους διαθέσιμους τρόπους του. Υπακούει στην προσαγόρευση της αποκάλυψης, ακόμα και όταν έρχεται σε αντίθεση με αυτή. Την στιγμή του διαχωρισμού του υποκειμένου και του αντικειμένου, του ανθρώπου και του κόσμου του, έχουμε ήδη εκτεθεί σε μία αξίωση που εκπορεύεται από έναν τρόπο της αποκάλυψης. Ο άνθρωπος έχει βαθιά σχέση με το Είναι. Ως το ων που αναρωτιέται και συλλογίζεται για το Είναι του, το ανθρώπινο είναι έχει ως κομμάτι του μία σχέση με το Είναι ως τέτοιο. Αυτό σημαίνει ότι ως ένα σημείο ο άνθρωπος κατανοεί το Είναι του[17]. Σε αυτή την σχέση αναγνωρίζει ο Χάιντεγκερ την ειδοποιό διαφορά του ανθρώπου από τα υπόλοιπα όντα. Έτσι, ακόμα και όταν εμφανίζεται σαν διαθέσιμο απόθεμα, ο άνθρωπος παραμένει πάντα κατά ένα κομμάτι του, απροσδιόριστος και ανοιχτός στο ελεύθερο ενδεχόμενο μιας άλλου τύπου αποκάλυψης του κόσμου και του εαυτού του, που διαφεύγει από το κάδρο της πλαίσιο-θέτησης.

που αποκαλούμε οροσειρά (Gebirge).

Εκείνο το αρχέγονο περισυλλέγον, από το οποίο εκκινεί η εκδίπλωση των τρόπων της δικής μας διάθεσης, το ονομάζουμε προδιάθεση (Gemüt).

Εκείνη τώρα την προ-κλητική κλήτευση, η οποία περισυλλέγει τον άνθρωπο γύρω από το καθήκον, να διατάσσει, να διαθέτει το αυτο-αποκαλυπτόμενο ως διαθέσιμο απόθεμα, την ονομάζουμε - πλαίσιο-θέτηση (Gestell). [16]

Η χρήση της λέξης /τεξτλατινΓεστελλ γίνεται εδώ με έναν νέο τρόπο. Η κοινή σημασία της λέξης είναι ο σκελετός της κατασκευής, το πλαίσιο της. Ο Χάιντεγκεριανός όρος σχηματίζεται από το πρόθεμα /τεξτλατινΓε το οποίο, όπως στις λέξεις Gebirge και Gemüt περιέχει την σημασία του συλλέγειν. Συλλέγει το stellen, το θέτειν, με το νόημα του θέτω, στήνω, τοποθετώ ¹¹. πλαίσιο-θέτηση λοιπόν, είναι το σύνολο εκείνου που θέτειν, που προκαλεί τον άνθρωπο να αποκαλύπτει τον κόσμο ως διαθέσιμο απόθεμα. Αυτός είναι ο τρόπος της αποκάλυψης που κυριαρχεί στην ουσία της σύγχρονης τεχνικής.

Ο Χάιντεγκερ αναγνωρίζει πως η ουσία της σύγχρονης τεχνικής θέτει τον άνθρωπο σε μία τροχιά μέσω της οποίας αναγνωρίζει, αποκαλύπτει τον εαυτό του και τον κόσμο ως διαθέσιμο απόθεμα. Αυτή η τροχιά, η μοίρα-προορισμός όπως την ονομάζει, αποτελεί την ουσία όλης της ιστορίας. Η πλαίσιο-θέτηση όπως και κάθε άλλος τρόπος της αποκάλυψης είναι ένας προορισμός της μοίρας. Ο τρόπος με τον οποίο αποκαλύπτεται ένα κομμάτι του κόσμου, το προκαθορίζει, του ενδεικνύει την τροχιά μέσα στην οποία θα αρκестεί να κινείται. Η μοίρα προορισμός δείχνει τον δρόμο της αποκάλυψης μέσα από την οποία μας φανερώνεται ο κόσμος. Η πλαίσιο-θέτιση ως μοίρα προορισμός οδηγεί τον άνθρωπο να αντιλαμβάνεται μονάχα ότι έρχεται στο φως μέσα από την προκλητική της κλήτευση, ενώ κάθε τι άλλο μένει στο σκοτάδι.

Παρόλα αυτά, μέσα στην ροή του πεπρωμένου της αποκάλυψης, ο Χάιντεγκερ διακρίνει κρυμμένη μία απεριορίστη ελευθερία. Η ελευθερία εδώ δεν σχετίζεται με την βούληση ή την αιτιότητα των ανθρώπινων προθέσεων. Έρχεται πριν από αυτές. Σχετίζεται με το συμβάν της αποκάλυψης. Κάθε αποκαλύπτειν πηγάζει από το ελεύθερο, πορεύεται στο ελεύθερο και οδηγεί σε αυτό. Η ελευθερία είναι το συγκαλυμμένο που με τον τρόπο του έρχεται στο φως. Είναι η περιοχή της μοίρας-προορισμού, η οποία κάθε φορά άγει μία αποκάλυψη στον δρόμο της. Είναι ο ανοιχτός χώρος που επιτρέπει τα απρόβλεπτα συμβάντα. Ελεύθερη στάση μέσα στον κόσμο δεν είναι το να επιλέγεις αυτό που θες, αλλά να μπορείς να επιτρέπεις στο Είναι να αποκαλύπτεται ή να μην αποκαλύπτεται

¹¹Σχόλιο μεταφραστή σ.183 [16]

μέσα στην ηρεμία του. Η Χαϊντεγκεριανή ελευθερία είναι μία ανοιχτή σχέση με το Είναι.

3.3 Κίνδυνος

Ο μεγάλος κίνδυνος που ξεπροβάλλει μέσα από την σύγχρονη τεχνική είναι ακριβώς η στέρηση αυτής της ελευθερίας. Ο άνθρωπος κυριαρχείται από την πλαίσιο-θέτηση ως μοίρα-προορισμό, χάνοντας κάθε άλλο τρόπο του αποκαλύπτει. Η τρομερή ορθότητα της περιγραφής του κόσμου ως υπολογίσιμο πλέγμα μηχανικών αλληλεπιδράσεων, τυφλώνει τον άνθρωπο, τον κάνει να βλέπει τον κόσμο μονάχα με εκείνο τον τρόπο. Μπροστά σε αυτή την τρομερή ορθότητα, το αληθές υποχωρεί. Ο άνθρωπος αποκαλύπτοντας τον κόσμο ως διαθέσιμο απόθεμα, φτάνει ως το χείλος του γκρεμού. Φτάνει στο σημείο να εκλαμβάνει τον ίδιο του τον εαυτό ως τίποτα άλλο παρά διαθέσιμο απόθεμα. Συμμορφώνεται τόσο αποφασιστικά στο κάλεσμα της πλαίσιο-θέτησης, που αυτό το κάλεσμα γίνεται διαφανές. Βλέπει τον εαυτό του ως κυρίαρχο του σύμπαντος, αλλά δεν μπορεί να δει πως ο ίδιος είναι υπόδουλος της πλαίσιο-θέτησης, αναγκασμένος να υφίσταται μονάχα μέσα σε ένα πεδίο αυτο-επικυρώσιμων προβολών. Εκεί, ο άνθρωπος συναντά μόνο τον εαυτό του.

Ο κίνδυνος όμως δεν είναι μονάχα αυτός, δεν κινδυνεύει μόνο η σχέση του ανθρώπου ως προς τον εαυτό του και τον κόσμο. Η πλαίσιο-θέτηση απειλεί να αποκρύψει την ίδια την απόκρυψη που δεσπόζει μέσα στην αποκάλυψη του Είναι. Τείνει να καταστήσει διαφανή την απόσυρση στην εκκάλυψη που συνοδεύει κάθε αποκάλυψη. Να οδηγήσει σε μία μονοσήμαντη εμπειρία του κόσμου. Να κλείσει τον άνθρωπο από το ενδεχόμενο κάθε άλλου δυνατού τρόπου αποκάλυψης. Να μας κάνει να ξεχάσουμε ότι ο κόσμος μπορεί να είναι και αλλιώς. Η πλαίσιο-θέτηση κρύβει την λάμψη και την κατίσχυση της αλήθειας.

Θα μπορούσαμε να πούμε ότι πλαίσιο-θέτηση είναι μία γενική διάταξη η οποία διέπει το πνεύμα του σύγχρονου κόσμου. Είναι ο τρόπος με τον οποίο ο κόσμος φανερώνεται και συγχρόνως αποτραβιέται στο κάλυμμα του, κρύβοντας από εμάς κάθε άλλη πτυχή του πέρα από εκείνη του διαθέσιμου αποθέματος προς αποδοτική εκμετάλλευση. Είναι ο τρόπος από τον οποίο πηγάζουν οι τύποι γνώσης και βάση του οποίου η γνώση παράγεται. Ταυτόχρονα, κάνει τον άνθρωπο να αντιλαμβάνεται τον ίδιο του τον εαυτό ως διαθέσιμο απόθεμα

3.4 Γλώσσα

Σε αυτό το σημείο, θα στρέψουμε το βλέμμα μας στην έννοια της γλώσσας και τον ιδιαίτερο ρόλο που κατέχει μέσα στο έργο του Χαϊντεγκερ. Όστε να την φέρουμε σε κόντρα με την έννοια της πληροφορίας που τείνει όλο και περισσότερο να κυριαρχήσει τον σύγχρονο κόσμο.

Η Χαϊντεγκεριανή εννόηση της γλώσσας αποτελεί μία στροφή από την κύρια γραμματική αντίληψη της. Η συνήθης αντίληψη βλέπει την γλώσσα ως ένα σύστημα στοιχείων, δομών και κανόνων. Η γλώσσα σε αυτό το πλαίσιο λειτουργεί εργαλειακά για να μεταφέρει πληροφορίες. Ο άνθρωπος είναι αυτός που μιλά την γλώσσα. Για τον Χαϊντεγκερ, η γλώσσα δεν είναι απλώς ένας φορέας πληροφοριών, αλλά μία παίζει καθοριστικό ρόλο στον σχηματισμών νοημάτων και πληροφοριών. Είναι κατασκευαστική, δεν μεταφέρει απλά τα νοήματα, αλλά πρώτα από όλα τα συγκροτεί. Στην σκέψη του, δεν μιλά ο άνθρωπος την γλώσσα, αλλά η γλώσσα τον άνθρωπο.

Πως όμως μπορεί η γλώσσα να μιλά; Για να μπορέσουμε να κατανοήσουμε αυτή την στάση απέναντι στην γλώσσα, πρέπει αρχικά να εγκαταλείψουμε την παράδοση που αντιλαμβάνεται την γλώσσα ως ένα λογικό-αναπαραστατικό σύστημα και να κοιτάζουμε την οντολογική της προοπτική. Υπό αυτή την οπτική, η απάντηση στο ερώτημα τι λέει η γλώσσα, είναι: η γλώσσα λέει τον Λόγο. Ο Λόγος είναι η ουσία της γλώσσας την οποία η γλώσσα λέει στον άνθρωπο. Ο άνθρωπος ανταποκρίνεται ακούγοντας σε αυτό. Η γλώσσα μιλά και ο άνθρωπος ανταποκρίνεται στον λόγο της. Για να εκφραστεί η ουσία της γλώσσας, ο Λόγος, η γλώσσα εξοπλίζει τον άνθρωπο με τον κατάλληλο τρόπο της έκφρασης. Υπό αυτή την άποψη είναι που η γλώσσα μιλά τον άνθρωπο. Είναι το κάλεσμά της που τον καλεί να είναι το έλλογο ον.

Ο άνθρωπος κάνει σαν να είναι ποιμένας και κύριος άρχον της γλώσσας, ενώ στην πραγματικότητα η γλώσσα παραμένει κυρίαρχη του ανθρώπου. Όταν αυτή η σχέση κυριαρχίας αντιστρέφεται, ο άνθρωπος πέφτει σε περίεργες μανούβρες. Η γλώσσα γίνεται μέσω της έκφρασης. Ως έκφραση, η γλώσσα ανάγεται απλά σε ένα μέσο για τον έντυπο λόγο [18]

Για τον Χαϊντεγκερ η λειτουργία των λέξεων δεν είναι απλά αυτή των σημείων που σημαίνουν, αλλά, αυτή των διάφανων φορέων του νοήματος, δείχνοντας προς κάτι πέρα από τον εαυτός τους. Οι λέξεις δεν αποτελούν αφηρημένες έννοιες, δείχνουν το Είναι αυτού για το οποίο μιλούν. [19] Μέσω της γλώσσας εκπληρώνεται η αμοιβαία σχέση μεταξύ του Είναι και του ανθρώπου. Η γλώσσα είναι αυτή που μορφοποιεί και σχηματίζει την ανθρώπινη ζωή. Υπό αυτή την έννοια, η γλώσσα είναι ο οίκος του Είναι.

Αφού τοποθετήσουμε την γλώσσα υπό το φως της Χαϊντεγκεριανής σκέψης, ως θεμέλιο της νοηματικής συγκρότησης, ως τρόπο αποκάλυψης του κόσμου, ως το πρωταρχικό και το ύψιστο κάλεσμα στο οποίο ο άνθρωπος ανταποκρίνεται δίνοντας του φωνή, μπορούμε πλέον να την δούμε με την διευρυμένη της έννοια. Όχι απλά ως ένα πρωτόκολλο επικοινωνίας αλλά ως την διαμορφωτική αρχή των κόσμων που κατοικεί ο άνθρωπος.

Στην εποχή μας η γλώσσα τείνει όλο και περισσότερο να χάσει αυτή την κρίσιμη ποιητική της διάσταση και να περιοριστεί στον ρόλο του πληροφοριοδότη. Η πλαίσιο-θέτηση, η ουσία της σύγχρονης τεχνικής που εμποτίζει βαθιά κάθε σημερινή διάταξη, προκαλεί την γλώσσα να υπακούσει στην κλήτευση της. Να ομογενοποιείται ώστε να χωράει στα κανάλια της επικοινωνίας, να μπορεί να επικοινωνεί το μήνυμα της αποδοτικά και μαζικά. Μονοσήμαντα.

Η ομιλία προκαλείται να ανταποκριθεί με κάθε τρόπο στην πλαίσιο-θέτηση που επιτάσσει όλα τα παρόν όντα. Η ομιλία που τίθεται μέσα σε ένα τέτοιο πλαίσιο μετατρέπεται σε πληροφορία [20]

Αυτή η τάση για περιορισμό και λειτουργικοποίηση της γλώσσας για χάρην της επικοινωνίας, δεν επηρεάζει μονάχα τον τρόπο που μιλάμε. Αλλά το ίδιο τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε τον κόσμο και τον εαυτό μας. Αλλάζει τον τρόπο με τον οποίο υπάρχουμε. Γυμνή γλώσσα σημαίνει και γυμνή ζωή.

3.5 Πλαίσιο-θέτηση και θετικές επιστήμες

Δεν είναι τυχαίο που η πλαίσιο-θέτηση αποτελεί την βάση των θετικών επιστημών, που ακολουθούν τα ίχνη της φύσης ως ένα σύμπλεγμα μετρήσιμων ποσοτήτων. Ο Χάιντεγκερ υποστηρίζει ότι η σύγχρονη φυσική δεν είναι πειραματική επειδή χρησιμοποιεί συσκευές για να διερευνήσει την φύση, αλλά αντίθετα, ότι είναι μία επιστήμη που θέτει τη φύση ενώπιον της υποχρέωσης να εκθέσει τον εαυτό της ως ένα προβλέψιμο και μετρήσιμο σύμπλεγμα δυνάμεων, και διαθέτει τα πειράματα για να διερευνήσει, εάν και πώς η φύση ανταποκρίνεται στην πρόκληση που υφίσταται με τον τρόπο αυτό.

Στην διάλεξη που έδωσε στην Ακαδημία Αθηνών την 4η Απριλίου του 1967[21], ο Χάιντεγκερ μιλάει για την επιστημονική μέθοδο ¹² ως την προσλαμβάνουσα προβολή του κόσμου, η οποία καθορίζει την αποκλειστική κατεύθυνση διερεύνησης του. Η κατεύθυνση αυτή είναι η δυνατότητα να υπολογισθεί πλήρως κάθε τι που είναι προσιτό στο πείραμα και ελέγξιμο. Υπό αυτό το πρίσμα, αληθώς πραγματικό καθίσταται μονάχα ό,τι μπορεί να καταδειχθεί επιστημονικά, ό,τι είναι υπολογίσιμο. Ο υπολογισμός καθιστά τον κόσμο εξουσιάζσιμο για τον άνθρωπο. Αυτή είναι η μέθοδος, η νικηφόρα πρόκληση προς τον κόσμο να εμφανίζεται διαθέσιμος για χάρη του ανθρώπου. Γίνονται πλέον ξεκάθαρες οι γραμμές που ενώνουν την επιστημονική μέθοδο με την πλαίσιο-θέτηση.

Οι θετικές επιστήμες είναι ο κυρίαρχος τύπος γνώσης της εποχής, ο επιστημονικός λόγος των θετικών επιστημών, μιλώντας την ακριβή γλώσσα των

¹²Αυτό που ο Χάιντεγκερ αποκαλεί μέθοδο θυμίζει αυτό που ο Kuhn [22] αποκαλεί φυσιολογική επιστήμη (normal science). [23]

μαθηματικών, μένει κατά βάση άνευ κριτικής εξέτασης σε επίπεδο μεθόδου από άλλους στοχαστικούς χώρους. Μπορεί να του ασκείται κριτική σε επίπεδο δομών ή κοινωνικών επιπτώσεων, όμως σε κάθε περίπτωση οι επιστημονικές προτάσεις θεωρούνται αληθείς.¹³ Ο επιστημονικός λόγος είναι ένας λόγος αυθεντίας. Κάθε φωνή αμφισβήτησης αποβάλλεται με συνοπτικές διαδικασίες από την συζήτηση ως αφελής, συνωμοσιολογικός και αντιδραστικός.

3.6 Φουκώ και Χάιντεγκερ – πλαίσιοθέτηση και διατάξεις

Δεν είναι δύσκολο να ακολουθήσουμε τις γραμμές που συνδέουν τους όρους πλαίσιο-θέτηση (Gestell) και διάταξη (Dispositif). Οι δύο έννοιες φαίνεται να αφορούν ένα κοινό πεδίο, προσεγγίζοντας το σε διαφορετική κλίμακα. Η έρευνα του Φουκώ καταπιάνεται με δομές και φαινόμενα κοινωνικά και με το πως αυτά διαμορφώνουν τα υποκείμενα, ενώ, από την άλλη ο Χάιντεγκερ έχει τα μάτια του καρφωμένα στο Είναι και στην σχέση του ανθρώπου με αυτό.

Στο κείμενο του Being and Power [23], ο Hubert Dreyfus εξετάζει την σχέση ανάμεσα στο πρόγραμμα των δύο στοχαστών:

Στην καρδιά της Χαϊντεγκεριανής σκέψης βρίσκεται η έννοια του Είναι, το ίδιο θα μπορούσαμε να πούμε για την εξουσία στο έργο του Φουκώ. Η ιστορία του Είναι δίνει στον Χάιντεγκερ μία οπτική γωνία για να κατανοήσει πως στον σύγχρονο κόσμο τα πράγματα (things) έχουν μετατραπεί σε αντικείμενα (objects). Ο Φουκώ μετατοπίζεται από την Χαϊντεγκεριανή εστίαση στα πράγματα, σε μία εστίαση στους εαυτούς και πως αυτοί γίνονται υποκείμενα. Και όπως ο Χάιντεγκερ προσφέρει μία ιστορία του είναι, με αποκορύφωμα μία τεχνολογική αντίληψη του είναι, με στόχο να μας βοηθήσει να καταλάβουμε και να υπερβούμε τον τρέχον τρόπο αντιμετώπισης των πραγμάτων ως αντικείμενα, ο Φουκώ αναλύει διάφορα καθεστώτα εξουσίας, με αποκορύφωμα την σύγχρονη βιο-εξουσία, ώστε να μας βοηθήσει να απελευθερώσουμε τους εαυτούς μας από το να αντιλαμβανόμαστε τους εαυτούς μας ως υποκείμενα.

Φυσικά η σχέση των δύο εννοιών δεν περνάει απαρατήρητη από την ανάλυση του Αγκάμπεν:

¹³Υπάρχουν παραδείγματα κριτικής της μεθόδου, όπως αυτό του Paul Feyerabend “Ενάντια Στην Μέθοδο” [24], μα σε καμία περίπτωση δεν θα μπορούσαμε να πούμε ότι υπάρχει κάποιο κύμα τεκμηριωμένης αμφισβήτησης της μεθόδου στην κοινωνία. Τα τεχνολογικά επιτεύγματα και η συνέπεια των πειραμάτων επικυρώνουν ξανά και ξανά τις θετικές επιστήμες ως όχι απλά αποτελεσματικές μα και ως φορείς της αλήθειας

Υπό το φως αυτής της θεολογικής γενεαλογίας, οι Φουκωικές διατάξεις αποκτούν ακόμα πιο αποφασιστική σημασία, σε ένα συγκεκριμένο όπου διασταυρώνονται όχι μόνο με τη “θετικότητα” του νεαρού Χέγκελ, αλλά, επίσης, με αυτό που ο όψιμος Χάιντεγκερ ονόμασε Gestell, η ετυμολογία του οποίου είναι παρόμοια με εκείνη του dis-positio, dis-ponere (το γερμανικό stellen αντιστοιχεί στο λατινικό ponere). Όταν ο Χάιντεγκερ, στο Die Technik und die Kehre (Το ερώτημα για την τεχνική [16]) γράφει ότι Gestell σημαίνει στην καθομιλουμένη “μηχανισμός” (Gerät) και ότι ωστόσο, ο ίδιος σκοπεύει, με αυτόν τον όρο, “να φέρει μαζί τη (διά)θέση (Stellen), η οποία (δια)θέτει τον άνθρωπο, δηλαδή τον προστάζει να εκθέσει το πραγματικό με τον τρόπο της προσταγής (Bestellen)”, η εγγύτητα αυτού του όρου με την dispositio των θεολόγων και με τα dispositifs του Φουκώ είναι προφανής. Κοινή σε όλους αυτούς τους όρους είναι η αναφορά σε μια οικονομία, δηλαδή σε ένα σύνολο πρακτικών, γνώσεων, μέτρων και θεσμών των οποίων ο σκοπός είναι η διαχείριση, η διακυβέρνηση, ο έλεγχος και ο προσανατολισμός, με έναν τρόπο που προβάλλεται ως χρήσιμος για τις συμπεριφορές, τις χειρονομίες και τις σχέσεις των ανθρώπων. [1]

Δεν γνωρίζουμε εάν ο Χάιντεγκερ είχε διαβάσει Φουκώ, παρόλα αυτά ο Φουκώ είχε σίγουρα μελετήσει τον Χάιντεγκερ. Στην τελευταία συνέντευξη που έδωσε, ο Φουκώ αναφέρθηκε στην κρίσιμη σημασία που είχε το έργο του Χάιντεγκερ στην σκέψη του.

Ο Χάιντεγκερ ήταν πάντοτε ο ουσιαστικός φιλόσοφος. Ξεκίνησα διαβάζοντας Χέγκελ και Μαρξ, και άρχισα να διαβάζω Χάιντεγκερ το 1951 ή το 1952, μετά το 1952-1953 - δεν θυμάμαι πια - διάβασα Νίτσε. Ακόμα έχω τις σημειώσεις που κρατούσα διαβάζοντας Χάιντεγκερ. Έχω χιλιάδες! Και είναι πολύ πιο σημαντικές από αυτές που κράτησα διαβάζοντας Χέγκελ ή Μαρξ. Ολόκληρη η φιλοσοφική μου ανάπτυξη καθορίστηκε από την ανάγνωση του Χάιντεγκερ. Ωστόσο, αναγνωρίζω πως ο Νίτσε είναι πιο σημαντικός. Δεν γνωρίζω τον Χάιντεγκερ τόσο καλά: με το ζόρι ξέρω το Είναι και Χρόνος ή αυτά που έχουν πρόσφατα δημοσιευτεί. Η γνώσεις μου στον Νίτσε είναι σίγουρα καλύτερες από τις γνώσεις μου στον Χάιντεγκερ. Παρ’ όλα αυτά, αυτές είναι ο δύο θεμελιώδεις εμπειρίες που είχα. Είναι πιθανό, αν δεν είχα διαβάσει Χάιντεγκερ, να μην διάβαζα ποτέ τον Νίτσε. Είχα προσπαθήσει να διαβάσω Νίτσε την δεκαετία του 50 αλλά ο Νίτσε μόνος του δεν με τραβούσε. Ενώ, Νίτσε και Χάιντεγκερ: αυτό ήταν φιλοσοφικό σοκ! Αλλά δεν έχω γράψει ποτέ για τον Χάιντεγκερ, και έχω γράψει μόνο ένα μικρό

άρθρο πάνω στον Νίτσε. Αυτοί είναι ωστόσο οι δύο συγγραφείς που έχω διαβάσει περισσότερο. [25]

Ακόμα πιο σαφής γίνεται η σχέση ανάμεσα στην πλαίσιο-θέτηση και τις διατάξεις όταν λάβουμε υπόψιν μας το παρακάτω απόσπασμα από την διάλεξη του Χάιντεγκερ στην Αθήνα [21] στο συνδέει την επιστημονική μέθοδο, μία έννοια άρρηκτα συνδεδεμένη με την πλαίσιο-θέτηση στον Χαϊντεγκεριανό λόγο, με την κυβερνητική, μία έννοια απόλυτα συγγενική με τον όρο διάταξη.

Η νίκη της μεθόδου αναπτύσσει σήμερα τις έσχατες δυνατότητές της ως κυβερνητική. Η ελληνική λέξη *κυβερνήτης* σημαίνει τον οδηγό. Ο κόσμος της επιστήμης καθίσταται κόσμος της κυβερνητικής. Η κυβερνητική προβολή του κόσμου υπολαμβάνει εκ των προτέρων πως ό,τι συμβαίνει στον κόσμο και μπορεί να υπολογισθεί έχει ως θεμελιώδες γνώρισμά του την καθοδήγηση. Η καθοδήγηση ενός συμβάντος μέσω ενός άλλου μεταδίδεται με τη διακοίνωση μία είδησης, με την πληροφορία. Στο βαθμό που και το καθοδηγούμενο συμβαίνουν επανέρχεται σε εκείνο που το καθοδηγεί και έτσι το πληροφορεί, η καθοδήγηση λαμβάνει το χαρακτήρα της σύζευξης των πληροφοριών. ... Στην κυβερνητική παράσταση του κόσμου, διαφορά μεταξύ αυτόματων μηχανών και έμβιων όντων εξαλείφεται, εξουδετερώνεται μετατρέπόμενη σε μία αδιαφοροποίητη διαδικασία πληροφόρησης. Η κυβερνητική προβολή του κόσμου “η νίκη της μεθόδου επί της επιστήμης”, καθιστά δυνατή μια πλήρως ομοιομορφική και με αυτή την έννοια καθολική-δυνατότητα υπολογισμού δηλαδή μια δυνατότητα κυριαρχησης επί του άβιου και έμβιου κόσμου. Σε αυτή την ομοιομορφία του κυβερνητικού κόσμου εγκλείεται και ο άνθρωπος - αυτός δε με έναν ιδιαίτερο τρόπο.

Στο έργο του Φουκώ δεν συναντάμε μία κριτική των διατάξεων ως μέσω περιορισμού κάποιας ελευθερίας. Η ίδια η ύπαρξη είναι άμεσα συνδεδεμένη με αυτές. Για να υπάρξει κάτι, για να φανερωθεί, πρέπει να εγκλωβιστεί και να σηματοδοτηθεί μέσα και μέσω μίας διάταξης. Η έννοια της διάταξης βρίσκεται στον πυρήνα του ανθρώπου μίας και ο ίδιος ο άνθρωπος αναδύεται μέσα από τις διατάξεις.

Αυτό που αρχίζει να φαίνεται προβληματικό είναι ο απαράμιλλος εμποτισμός των διατάξεων από το πνεύμα της πλαίσιο-θέτησης. Σε αυτό το βαθμό, οι διατάξεις αρχίζουν να μοιάζουν περιοριστικές, ωσάν να συρρικνώνουν τη ελευθερία του ανθρώπου και την πολλαπλότητα της ζωής, εγκλωβίζοντας τον κόσμο και την εμπειρία στον τόπο του διαθέσιμου αποθέματος και του μετρήσιμου σημείου.

Το σημείο τομής των δύο εννοιών μοιάζει να είναι το κρίσιμο σημείο για την άρθρωση μιας τεκμηριωμένης κριτικής στα φαινόμενα του σύγχρονου κόσμου.

Από την μία, το πνεύμα της σύγχρονης τεχνολογίας, που κυριαρχεί την ανάδυση της αλήθειας προκαλώντας τον κόσμο να συμμορφώνεται στις προδιαγραφές του, από την άλλη, η αλληλοτροφοδοτούμενη σχέση αλήθειας και εξουσίας και ο τρόπος που η σχέση αυτή εγγράφεται στις διαδικασίες υποκειμενοποίησης.

Η σχηματοποίηση του κόσμου, ο τεμαχισμός του σε μετρήσιμες ποσότητες, διόλου δεν αποτελεί εξωτερικό φαινόμενο. Αντιθέτως, λαμβάνει χώρα στο πεδίο του ανθρώπου, εκεί είναι που συμβαίνει πρώτα από όλα αυτός ο τεμαχισμός. Ο άνθρωπος, όπως και ο κόσμος, αποτελεί αναδυόμενο φαινόμενο και αναδύεται ακριβώς μέσα από τις σχηματοποιητικές αυτές διαδικασίες. Οι νέες διατακτικές τεχνολογίες, δεν αποτελούν απλά εργαλεία που ηρεμούν καρτερικά περιμένοντας να τα χρησιμοποιήσουμε και παραμένοντας έτοιμα για χρήση. Δρουν συνεχόμενα στο πιο βαθύ επίπεδο, μιλώντας μία αόρατη γλώσσα που φανερώνεται μονάχα στο επίπεδο των δομών και των μεθόδων, μέσα από τις σχέσεις που εδραιώνει και όχι στα επιμέρους αντικείμενα, δομώντας τελικά την ίδια την πραγματικότητα μας. Μας καλούν. Τόσο η έννοια της διάταξης όσο και αυτή της πλαίσιο-θέτησης αποτελούν έννοιες κλειδιά στην ιχνηλάτηση αυτού του διαφανούς δικτύου που θέτει τον κόσμο σε τροχιά.

4 Σύγχρονες διατάξεις

Στο κεφάλαιο αυτό θα αναφερθούμε στην στενή σχέση του σύγχρονου κόσμου με τις διατάξεις, καθώς και στον τρόπο με τον οποίο αυτές δρουν πλέον διαφορετικά στο επίπεδο της συγκρότησης του υποκειμένου.

4.1 Συσσώρευση Διατακτικών Μηχανισμών

Ο Αγκάμπεν αντικρίζει τον σύγχρονο καπιταλιστικό κόσμο ως μία τεράστια συσσώρευση διατακτικών μηχανισμών[1]. Αν και οι διατάξεις υπήρχαν πάντα στις ζωές των homo sapiens, ο σημερινός κόσμος εμφανίζεται καθολικά διατεταγμένος, δεν υπάρχει ούτε μία στιγμή που να μην μορφοποιείται, κανονίζεται, ελέγχεται, επιμελείται και επιμολύνεται από τις διατάξεις. Μάλιστα, ο Αγκάμπεν μιλάει το 2005 πριν τα smartphones, τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και η τεχνητή νοημοσύνη γίνουν κομμάτι της καθημερινότητας του δυτικού κόσμου. Την εποχή των διατάξεων λοιπόν προκύπτει το ερώτημα: τι στάση οφείλουμε να κρατήσουμε απέναντι στις διατάξεις; Μπορούμε απλώς να τις καταστρέψουμε ή να εκπαιδευτούμε στην ορθή χρήση τους; Μάλλον όχι.

Οι διατάξεις δεν είναι απλά μία σύμπτωση που εμφανίστηκε μπροστά στους ανθρώπους, αλλά η ίδια η συνθήκη του “εξανθρωπισμού”. Δεν παράγει ο άνθρωπος τις διατάξεις, αλλά οι διατάξεις τον άνθρωπο. Το συμβάν που παράγει τον άνθρωπο αποτελεί για το έμβιο ον μία διαίρεση από τον εαυτό του, παρόμοια

διαίρεση με αυτή που η οικονομία εισάγει στον θεό, μία διαίρεση μεταξύ Είναι και πράξης. Αυτός ο διαχωρισμός οδηγεί το έμβιον στο να χάσει την άμεση σχέση του με το περιβάλλον του, μα του επιτρέπει πρόσβαση στο Ανοιχτό, στην δυνατότητα να γνωρίζει το ον ως ον, να κατασκευάζει κόσμους. Εκεί εμφανίζεται και η δυνατότητα των διατάξεων, οι οποίες κατακλύζουν το Ανοιχτό¹⁴ με αντικείμενα, όργανα, εργαλεία και τεχνολογίες. Οι διατάξεις είναι μία προσπάθεια του ανθρώπου να αδρανοποιεί τις, διαχωρισμένες πλέον από αυτόν, ζωώδεις συμπεριφορές του και να απολαύσει το Ανοιχτό ως τέτοιο, το ον ως ον. Πίσω από κάθε διάταξη κρύβεται μία ανθρώπινη επιθυμία για ευτυχία. Η ξεχωριστή δύναμη των διατάξεων είναι ακριβώς το ότι μπορούν να συλλαμβάνουν και να υποκειμενοποιούν τις επιθυμίες αυτές.

Γίνεται σαφές λοιπόν, ότι μία απλοϊκή αντιμετώπιση των διατάξεων, ως έναν εξωτερικό παράγοντα σε σχέση με τον οποίο οφείλουμε να ρυθμίσουμε υπεύθυνα την θέση μας, είναι αφελής. Οι διατάξεις δρουν πρώτα από όλα εσωτερικά, είναι αναπόσπαστο κομμάτι της παραγωγής της πραγματικότητας. Σε αυτό το σημείο αστράφτει ξανά η σχέση τους με το Χαϊντεγκεριανό Gestell.

4.2 Βεβήλωση

Η αντιμετώπιση που προτείνει ο Αγκάμπεν σχετικά με τις διατάξεις είναι διαφορετική. Στρέφει το βλέμμα του στην έννοια της βεβήλωσης (profanazione)[1]. Στο Ρωμαϊκό δίκαιο ιερά θεωρούνταν τα πράγματα που ανήκαν στους θεούς. Αυτό σημαίνει πως τα εν λόγω αντικείμενα αποσύρονταν από την ανθρώπινη σφαίρα. Πλέον δεν μπορούσαν να πουληθούν ή να λάβουν μέρος στις δραστηριότητες της καθημερινής ζωής, προορίζονταν αποκλειστικά για τους θεούς συμμετέχοντας σε τελετουργικές πράξεις. Η παραβίαση αυτής της μη διαθεσιμότητας είναι ο πυρήνας της ιερόσυλης πράξης. Αφιερώνω (sacrare) σημαίνει αποσύρω κάτι από το πεδίο του ανθρώπινου δικαίου, μετατοπίζοντας το στο

¹⁴Το Ανοιχτό (das Offene) είναι μια έννοια που χρησιμοποιεί ο Ρίλκε στο ποίημα 'Η όγδοη ελεγεία'[26]: *Μέ όλα τά μάτια τους βλέπουν τά πλάσματα τό Ανοιχτό. Και μόνο τά δικά μας μάτια λές κι είναι ανάποδα, στραμμένα στον εαυτό τους...*

Για τον Ρίλκε το Ανοιχτό είναι ένας χώρος στον οποίο τα ζώα έχουν πρόσβαση, ενώ ο άνθρωπος μέσα από την ανάπτυξη της συνείδησης και της λογικής έχει εξοριστεί στην θέση του θεατή. Ο Χαϊντεγκερ αμφισβητεί την αντίληψη του Ρίλκε προτείνοντας μία ερμηνεία του Ανοιχτού σε σχέση με την αλήθεια[27]. Το αποκαλυμμένο του όντος είναι αυτό που διαφεύγει από το ζώο και στο οποίο έχει πρόσβαση μονάχα ο άνθρωπος μέσω της γλώσσας. Ο άνθρωπος, ως το ον που έχει λόγο και γλώσσα, βλέπει το Ανοιχτό με την έννοια της αλήθειας του εκ-καλυμμένου[28]. Αυτό που αποκλείει στην σκέψη του Ρίλκε τον άνθρωπο από το Ανοιχτό, είναι αυτό που στον Χαϊντεγκερ του δίνει πρόσβαση. Ο Αγκάμπεν στο βιβλίο του 'Το Ανοιχτό'[29], πατώντας στην ποίηση του Ρίλκε και στον στοχασμό του Χαϊντεγκερ εκκινεί για μία έρευνα της διάζευξης ανθρώπου-ζώου.

θεικό. Από την άλλη, βεβηλώνω σημαίνει ακριβώς την επαναφορά από το θεικό πεδίο, σε αυτό της ελεύθερης χρήσης από τους ανθρώπους. Ο Αγκάμπεν παραθέτει τα λόγια του μεγάλου νομικού της αρχαίας Ρώμης Τρεβάτιου: “Βέβηλο, με την κυριολεκτική σημασία της λέξης, είναι εκείνο το οποίο ήταν ιερό ή θρησκευτικό, αλλά επιστρέφεται στην χρήση και την ιδιοκτησία των ανθρώπων.”

Η απόσπαση πραγμάτων, τόπων και ζώων από την κοινή χρήση και η μεταφορά τους σε μία ξεχωριστή σφαίρα, είναι για τον Αγκάμπεν ο ίδιος ο ορισμός της θρησκείας. Όχι μόνο βλέπει τον διαχωρισμό αυτό ως απαραίτητη συνθήκη κάθε θρησκευτικότητας, αλλά θεωρεί πως κάθε είδους διαχωρισμός κρύβει στο κέντρο του κάτι το απόλυτα θρησκευτικό. Η θυσία είναι η διάταξη μέσω της οποίας συμβαίνει και ρυθμίζεται ο εκάστοτε διαχωρισμός. Είναι το πέρασμα από το βέβηλο στο ιερό, από την ανθρώπινη σφαίρα στην θεία.¹⁵ Η βεβήλωση, ως αυτό που επαναφέρει στην βέβηλη σφαίρα εκείνο που η θυσία έχει διαχωρίσει, αποτελεί την αντί-διάταξη της θυσίας.

Η έννοια της βεβήλωσης, ως εκείνο που αποσπάται από την σφαίρα του ιερού και επανέρχεται στην σφαίρα των ανθρώπων, δεν μπορεί παρά να φέρει στην σκέψη μας τον μύθο του Προμηθέα. Ήδη από την αρχαιότητα, ο μύθος του Προμηθέα έχει πολλές διαφορετικές εκδοχές, με κύριες πηγές τη Θεογονία και το Έργα και Ημέραι του Ησίοδου, τον Προμηθέα Δεσμώτη του Αισχύλου και τους μύθους του Αισώπου, ο βασικός όμως άξονας του μύθου πάει ως εξής: ο Προμηθέας κλέβει την φωτιά από τους θεούς και την δίνει στους ανθρώπους σηματοδοτώντας την αρχή του πολιτισμού. Όταν ο Δίας μαθαίνει τα νέα, καταδικάζει τον Προμηθέα σε αέναη τιμωρία. Η πράξη της επιστροφής της φωτιάς από την κατοχή των θεών σε αυτή των ανθρώπων, θα μπορούσαμε να πούμε ότι αποτελεί την πρωταρχική βεβήλωση. Μάλιστα, και εδώ εμφανίζεται κάτι πολύ ενδιαφέρον, σύμφωνα με την Θεογονία του Ησίοδου, ο Προμηθέας ήταν αυτός που βοήθησε στην καθιέρωση της πρακτικής της θυσίας, ξεγελώντας τον Δία. Σφάζοντας ένα βόδι, έβαλε τον Δία να διαλέξει ανάμεσα στην σάρκα και τα κόκαλα, ώστε να τα μοιράσει μεταξύ θεών και ανθρώπων. Κάλυψε όμως την σάρκα με το πετσί και την κοιλιά του ζώου, ενώ τα κόκαλα τα κάλυψε με το λίπος. Έτσι, ο Δίας διάλεξε τα κόκαλα και από τότε οι άνθρωποι έκαιγαν κόκαλα στους βωμούς ως θυσία. Ως τιμωρία σε αυτή την πράξη ο Δίας έκρυψε την φωτιά από τους ανθρώπους, την απέσυρε από την ανθρώπινη σφαίρα. Κάνοντας την διαθέσιμη μόνο για τους θεούς, την θυσίασε στον εαυτό του, αφού το μερίδιο των οστών δεν είναι αρκετό. Στο μύθο του Προμηθέα, ο ανθρώπινος πολιτισμός ξεκινάει από την πρώτη πράξη βεβήλωσης, η οποία έρχεται ως απάντηση στην πρώτη πράξη θυσίας.

Για τον Αγκάμπεν [31] βεβήλωση σημαίνει την διάνοιξη μιας ειδικής μορφής

¹⁵Στο έργο τους Φύση και λειτουργία της θυσίας ο Marcel Mauss και ο Henry Hubert [30] κατέγραψαν πληθώρα διαφορετικών θυσιαστικών τελετουργιών από κουλτούρα σε κουλτούρα

“αμέλεια”, η οποία αγνοεί τον διαχωρισμό ή τον χρησιμοποιεί με άλλο τρόπο. Δίνει το παράδειγμα του παιχνιδιού, το οποίο σύμφωνα με την ανάλυση του Emile Benveniste προέρχεται από την σφαίρα του ιερού και αντιπροσωπεύει την ανατροπή του¹⁶[32]. Το παιχνίδι αποσπά τον άνθρωπο από την σφαίρα του ιερού, χωρίς να την ακυρώνει. Αποδίδει το ιερό σε μία νέα χρήση που δεν σχετίζεται με ωφελιμιστική κατανάλωση. Η κατανάλωση, η σφαίρα στην οποία διαχωρίζονται και εκτοπίζονται όλα όσα παράγονται και βιώνονται στον καπιταλιστικό κόσμο (ακόμα και η σεξουαλικότητα, το ανθρώπινο σώμα και η γλώσσα), αποτελεί την αδυνατότητα της χρήσης. Η χρήση συνιστά πάντα μία σχέση με κάτι που δεν υπόκειται σε ιδιοποίηση, αναφέρεται στα πράγματα στον βαθμό που δεν μπορούν να γίνουν αντικείμενο κατοχής.[31]. Στο πλαίσιο του παιχνιδιού, η βεβήλωση των διατάξεων θα μπορούσε να έχει την μορφή μιας μεταστροφής (détournement) που να αποδεσμεύει στοιχεία τους από την αρχική στρατηγική τους λειτουργία, να ανοίγει τον χώρο προς την χρήση και μία άλλη εμπειρία, προάγοντας την πολλαπλότητα της ζωής.

Πως θα μπορούσε να μοιάζει μία πράξη βεβήλωσης σήμερα; Μία επιστροφή στην κοινή χρήση, αυτού που εγκλωβίζεται μέσα σε διατάξεις. Μπορούμε να αντιληφθούμε τις πρώιμες μορφές του street skateboarding ως μία τέτοια πράξη που βεβηλώνει τις αρχιτεκτονικές δομές. Απελευθερώνει τα σκαλιά της εκκλησίας ή της τράπεζας από την αρχική τους χρήση και τα προσφέρει στην κοινή χρήση τόσο ως πεδίο άθλησης και παιχνιδιού αλλά και ως πεδίο συναναστροφής. Μετατρέπει τις λεωφόρους της πόλης, από αρτηρίες του οδικού δικτύου σε ασφάλτινους κυματισμούς. Αντιστέκεται στην μουσειοποίηση των πόλεων.

Μία διάταξη που κατακλύζει την εποχή μας είναι αυτή του εμπορεύματος. Η διαδικασία της εμπορευματοποίησης είναι ακριβώς η μετατόπιση από την σφαίρα της κοινής χρήσης σε αυτή της αγοράς. Η πρακτική της πειρατείας και του ελεύθερου διαμοιρασμού μεταξύ χρηστών, ιδωμένη υπό το πρίσμα της βεβήλωσης, φαίνεται να αποτελεί μία επιστροφή από τον χώρο της αγοράς σε αυτόν της κοινής χρήσης.

4.3 Απο-υποκειμενοποίηση

Ο καπιταλισμός και οι νεωτερικές μορφές εξουσίας φαίνεται να εξωθούν στα άκρα τις διαδικασίες διαχωρισμού που χαρακτηρίζουν την θρησκεία¹⁷. Έχοντας στο μυαλό μας το μοντέλο της θείκης διακυβέρνησης της χριστιανικής οικονομίας, μπορούμε να παρατηρήσουμε μία σημαντική διαφορά ανάμεσα στις σύγχρονες διατάξεις και τις παραδοσιακές. Μία διαφορά που καθιστά την βε-

¹⁶Το γύρω γύρω όλοι αρχικά ήταν γαμήλια τελετή, το παιχνίδι με την μπάλα αναπαράγει τον αγώνα των θεών για την κατοχή του ήλιου, τα τυχερά παιχνίδια και η σκακιέρα ήταν όργανα χρησμού και πρόβλεψης του μέλλοντος. [31]

¹⁷Ο καπιταλισμός ως θρησκεία[33][34]

βήλωση των σύγχρονων διατάξεων πολύ δύσκολη. Για να λειτουργήσει μία διάταξη ως διάταξη διακυβέρνησης, έχει ανάγκη την διαδικασία υποκειμενοποίησης που συνδέεται με αυτή, ώστε να παράγει τα πειθήνια υποκείμενα συλλαμβάνονται σε αυτή. Δίχως την παραγωγή των υποκειμένων της η διακυβέρνηση ανάγεται σε απλή άσκηση βίας. Για παράδειγμα, ένα εργοστάσιο χρειάζεται άτομα που να αναγνωρίζουν τους εαυτούς τους ως εργάτες και που να προτίθενται να υποβάλουν τα σώματα τους στις τετριμμένες και επαναλαμβανόμενες κινήσεις της γραμμής παραγωγής για 40 ώρες την εβδομάδα, χωρίς το πειθήνιο υποκείμενο “εργάτης” η πρακτική του εργοστασίου μετατρέπεται σε κάποιο βασανιστήριο. Ο Φουκώ έχει δείξει εκτενώς πως στις κοινωνίες της πειθαρχίας οι διατάξεις, μέσα από μία σειρά πρακτικών, λόγων, γνώσεων και εξασκήσεων επιχειρούν να παράξουν πειθήνια σώματα, τα οποία αναλαμβάνουν την ταυτότητα και την ελευθερία τους ως υποκείμενα μέσα από τις ίδιες τις διαδικασίες κατηπόταξης τους. Οι διατάξεις είναι μηχανές διακυβέρνησης, στο βαθμό που είναι πρωτίστως μηχανές υποκειμενοποίησης. Ο Αγκάμπεν αναφέρει το παράδειγμα της εξομολόγησης: Η δυτική υποκειμενικότητα, η οποία χωρίζοντας τον εαυτό, συγχρόνως τον διασφαλίζει, είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την λειτουργία της διάταξης της μετάνοιας. Η μετάνοια συγκροτεί ένα νέο Εγώ, μέσα από την απόρριψη και συγχρόνως την αποδοχή ενός παλαιού αμαρτωλού Εγώ. Διαίρει το υποκείμενο, παράγοντας ένα νέο το οποίο θεμελιώνει την αλήθεια του ακριβώς πάνω στην αναλήθεια του παλαιού. Αντίστοιχα, στο παράδειγμα της διάταξης της φυλακής, η οποία παράγει την συγκρότηση ενός παραβατικού υποκειμένου και περιβάλλοντος το οποίο έπειτα γίνεται το υποκείμενο των νέων, καλλιμπραρισμένων, τεχνικών διακυβέρνησης[1].

Η διαφορά που εντοπίζει ο Αγκάμπεν στους σύγχρονους διατακτικούς μηχανισμούς έγκειται στο γεγονός ότι αυτοί δεν δρουν πλέον μέσα από την παραγωγή υποκειμένων, αλλά μέσα από αυτό που ονομάζει διαδικασίες απο-υποκειμενοποίησης. Η απο-υποκειμενοποίηση δεν είναι κάτι νέο. Συνοδεύει κάθε διαδικασία υποκειμενοποίησης. Στο παράδειγμα της μετάνοιας είδαμε πως το άτομο δομεί την νέα του υποκειμενικότητα μέσα από την άρνηση της παλαιάς. Στις σημερινές διατάξεις όμως, τόσο οι διαδικασίες υποκειμενοποίησης όσο και αυτές της απο-υποκειμενοποίησης, εμφανίζονται εξίσου αδιάφορες. Δεν συντελούν στο να επανασυνθέσουν ένα νέο υποκείμενο. Στην μη αλήθεια του υποκειμένου δεν διακυβεύεται πια η αλήθεια του. Ο χρήστης του κινητού τηλεφώνου, όπως και θεατής που περνάει της νύχτες του μπροστά στην τηλεόραση, όσο μεγάλη και αν είναι η επιθυμία που τον κινητοποιεί, δεν αποκτά μία νέα υποκειμενικότητα. Ως αντάλλαγμα της απο-υποκειμενοποίησης του παίρνει μονάχα έναν αριθμό μέσω του οποίου μπορεί να ελέγχεται, μέρος στους υπολογισμούς των δεικτών θεαματικότητας και την πληκτική μάζα αυτού που κάνει ατελείωτο zapping ή scrolling. Οι σύγχρονες διατάξεις φαίνεται να μετατοπίζονται από την διακυβέρνηση στον έλεγχο.

Ξεδιπλώνεται έτσι η αφέλεια των τεχνοαισιόδοξων λόγων που υποστηρίζουν ότι η λύση του ζητήματος των διατάξεων έγκειται στην ορθή τους χρήση. Οι λόγοι αυτοί αγνοούν, το γεγονός ότι κάθε διάταξη έρχεται μαζί με μία διαδικασία υποκειμενοποίησης ή απο-υποκειμενοποίησης, καθιστώντας το υποκείμενο ανίκανο να χρησιμοποιήσει την διάταξη έξω από τις προδιαγραφές της. Αυτά τα επιχειρήματα διατυπώνονται κατά τον Αγκάμπεν από υποκείμενα τα οποία είναι προϊόντα των μεσικών διατάξεων μέσα στις οποίες είναι αιχμαλωτισμένα.

4.4 Η έκλειψη της πολιτικής

Αντικρίζοντας τις σύγχρονες κοινωνίες ως σώματα μαζικών διαδικασιών απο-υποκειμενοποίησης, ο Αγκάμπεν[1] βλέπει την έκλειψη της πολιτικής (Η πολιτική προϋποθέτει την ύπαρξη επικειμένων και βάσιμων ταυτοτήτων όπως η αστική τάξη ή το εργατικό κίνημα. Προϋποθέτει την ύπαρξη θέσεων και αντιθέσεων, φίλων και εχθρών) και τον μεγάλο θρίαμβο της οικονομίας, μιας διακυβερνητικής διαδικασίας που αποσκοπεί μονάχα στην αναπαραγωγή του εαυτού της. Η οικονομία δεν έχει ανάγκη ταυτότητας, δεν απαιτεί θέσεις. Αντιθέτως, απαιτεί μονάχα την ροή της ανταλλαξιμότητας. Αναπαράγεται μέσα από την συνεχή κίνηση των στοιχείων που εγκλωβίζει. Είναι παιδί του ελέγχου και της επικοινωνίας. Όλο και περισσότερο, βλέπουμε τα κράτη να υιοθετούν τακτικές και πρακτικές των επιχειρήσεων, να τείνουν να γίνουν τέτοιες.

Στην εποχή όμως όπου οι μάζες είναι πιο πειθήνιες από ποτέ, στο βαθμό που αφήνουν κάθε τους δραστηριότητα και επιθυμία να διατάσσεται σε κάθε της λεπτομέρεια ¹⁸, κανείς δεν μοιάζει περισσότερο με τρομοκράτη από τον απλό πολίτη. Ο κοινός πολίτης είναι παντού και έτσι δεν αναγνωρίζεται, κρύβεται μέσα στο πλήθος, μέσα στην εντροπία της πληροφορίας. Έτσι, βιομετρικές διατάξεις επιβάλλονται σε όλους τους πολίτες, από τα δακτυλικά αποτυπώματα μέχρι τις φωτογραφίες σήμανσης (τεχνολογίες που αναπτύχθηκαν τον 19ο αιώνα για την ταυτοποίηση υπόπτων εγκληματιών) και τις κάμερες στον δημόσιο χώρο, κάνοντας στα μάτια του Αγκάμπεν την πόλη να μοιάζει με το εσωτερικό μιας τεράστιας φυλακής.

Όσο περισσότερο εντείνεται ο έλεγχος μέσω των διατάξεων, τόσο αναδύεται στην επιφάνεια εκείνο το άρρητο διαφεύγον στοιχείο που κρύβεται ακόμα και στην πειθήνια μορφή υποταγής. Δεν μπορεί να υπάρξει σύστημα ελέγχου που να χωράει τον κόσμο, πάντοτε κάτι θα διαφεύγει. Ακόμα και στο πεδίο των θετικών επιστημών, όπου επιχειρείται η μεγαλύτερη προσπάθεια ακριβούς αποτύπωσης του κόσμου, ο τελευταίος αιώνας με το παράδειγμα της κβαντικής μηχανικής και το φαινόμενο της απροσδιοριστίας έχει δείξει πως ο ίδιος ο έλεγχος αποτελεί

¹⁸Ο Αγκάμπεν δίνει την διάλεξη περί διατάξεων το 2005. Τα λόγια του μοιάζουν προφητικά σήμερα όπου η διάταξη του smartphone διέπει την καθημερινότητα και κάθε κίνηση στο διαδίκτυο καταγράφεται μέσω των cookies.

παράγοντα παρεμβολής στο σύστημα που το καθιστά ελέγξιμο μονάχα μερικά. Το συμπλήρωμα του ελέγχου καταδεικνύει την έλλειψη του. Έτσι, προκύπτει το παράδοξο: Η υπερένταση του ελέγχου εντείνει την ίδια την ανάγκη για έλεγχο.

Στο βιβλίο του “Η Κοινωνία της Διαφάνειας” [35] ο Byung-Chul Han αναφέρεται στο ψηφιακό πανοπτικό ως συνθήκη της σύγχρονης ζωής. Σε αντίθεση με το πανοπτικό του Jeremy Bentham ¹⁹ όπου το στοιχείο της κεντρότητας του επόπτη έχει ουσιαστικό χαρακτήρα, επιτρέποντας του να βλέπει χωρίς να γίνεται ορατός και όπου οι εποπτευόμενοι βρίσκονται απομονωμένοι, το ψηφιακό πανοπτικό είναι πλήρως αποκεντρωμένο και δεν κοιτάζει προοπτικά, ενώ οι εποπτευόμενοι επικοινωνούν έντονα μεταξύ τους.

Η απουσία της προοπτικής επιτρέπει στην εποπτεία να εκπορευείται από κάθε πλευρά, ενώ η έλλειψη ενός κεντρικού ματιού ξορκίζει την ιδέα μιας κυριαρχικής υποκειμενικότητας που επιτηρεί, δίνοντας την εντύπωση σε όσους βρίσκονται υπό το φως του ψηφιακού πανοπτικού πως είναι ελεύθεροι. Στο ψηφιακό πανοπτικό η διαφάνεια επιτυγχάνεται μέσα από την συνεχή επικοινωνία και δραστηριότητα των χρηστών. Τόσο στο κοινωνικό επίπεδο των χρηστών οι οποίοι αποκαλύπτουν συνεχώς μεταξύ τους την τοποθεσία, την διάθεση και την δραστηριότητα τους. Όσο και σε ένα άλλο υποφωτισμένο επίπεδο, αυτό των δεδομένων. Όπου κάθε κίνηση του χρήστη παράγει δεδομένα τα οποία συλλέγονται, διαχειρίζονται, αναλύονται, επεξεργάζονται και πωλούνται. Για τον Χαν η μεγάλη ιδιαιτερότητα του ψηφιακού πανοπτικού έγκειται στο ότι οι ίδιοι εποπτευόμενοι συνεργάζονται ενεργά στην κατασκευή και την συντήρηση του. Η επιτήρηση δεν έρχεται πλέον σαν εξωτερικό εξαναγκασμός, αλλά ως έμφυτη ανάγκη των υποκειμένων που παράγουν οι σύγχρονες διατάξεις.

Η λύση που προτείνει ο Αγκάμπεν, η βεβήλωση των διατάξεων, η επιστροφή, αυτού που έχουν διαχωρίσει και αιχμαλωτίσει, στην σφαίρα της κοινής χρήσης, απαιτεί από τα άτομα να επέμβουν στις διαδικασίες υποκειμενοποίησης και στις δικές τους διατάξεις. Μόνο έτσι μπορεί να εμφανιστεί το Ακυβέρνητο στοιχείο (Ingovernabile) το οποίο είναι η αφετηρία και το σημείο φυγής κάθε πολιτικής. Αυτό δεν σημαίνει καθόλου αταξία ή εξεγέρσεις, αλλά είναι κάτι που ξεφεύγει από την ιδέα ότι οι άνθρωποι και η ζωή οφείλουν να κυβερνηθούν.[37]

¹⁹Το πανοπτικό του Bentham[36] αποτελεί φαινόμενο της κοινωνίας της πειθαρχίας. Είναι μία δομή σωφρονιστικού κτιρίου που επιτρέπει την συνεχή επιτήρηση όλων των κρατουμένων. Τα κελιά βρίσκονται κυκλικά διατεταγμένα γύρω από έναν πύργο ελέγχου που εδρεύει στο κέντρο. Ο επόπτης που βρίσκεται στον πύργο έχει την δυνατότητα να επιβλέπει όλα τα κελιά χωρίς ο ίδιος να γίνεται ορατός. Αυτή η μονόδρομη σχέση ορατότητας δημιουργεί ένα καθεστώς συνεχούς επιτήρησης. Οι επιτηρούμενοι δεν γνωρίζουν το πότε το βλέμμα του επιτηρητή πέφτει πάνω τους. Έτσι, παραμένουν συνεχώς σε επιφυλακή με αποτέλεσμα να δείχνουν μεγαλύτερη υπακοή. Η αρχές του πανοπτικού ελέγχου εφαρμόζονται και σε άλλες δομές που επιζητούν την επιτήρηση μιας ανθρώπινης μάζας, όπως το σχολείο, το νοσοκομείο, το εργοστάσιο, το φρενοκομείο.

4.5 Η έκλειψη του ανθρώπου

Η απο-υποκειμενοποιητική διάσταση των σύγχρονων διατάξεων ενισχύεται όλο και πιο εντατικά. Η εμπύθιση παρουσιάζεται σαν πρόταγμα της εποχής, με τις τεχνολογίες και τις υπηρεσίες να αποσκοπούν όλο και περισσότερο σε αυτή. Αυτό γίνεται σαφές παρακολουθώντας την ανάδυση των τεχνολογιών εικονικής και διευρυμένης πραγματικότητας, τις εφαρμογές προσομοίωσης, ακόμα και το binge watching το οποίο αντικαθιστά το zapping καθλώνοντας τους χρήστες, όχι απλά μπροστά από την οθόνη, μα και μπροστά από το ίδιο πρόγραμμα, εμπύθιση μέσα σε ένα τηλεοπτικό σύμπαν. Όλη αυτή η εμπύθιση έχει ως αποτέλεσμα τον περιορισμό του βίου. Την στέρηση της επαφής με την κοινότητα, μα και την στέρηση της επαφής με το σώμα.

Στον σύγχρονο δυτικό κόσμος, όπου τα πάντα τείνουν να αναχθούν σε αφηρημένους ψηφιακούς δείκτες, όπου τα πράγματα γίνονται απλά προϊόντα, όπου η γλώσσα περιορίζεται στον βαθμό της πληροφορίας, τα υποκείμενα ανάγονται σε χρήστες εφαρμογών και ο άνθρωπος εμφανίζεται σαν σημείο παρεμβολής. Σαν ένας θόρυβος μέσα στα κανάλια της επικοινωνίας. Το ανθρώπινο σώμα με τις επιθυμίες και τις ανάγκες του δεν έχει χώρο στον ψηφιακό κόσμο, μόνο καθυστερεί και εμποδίζει την επιτάχυνση των πληροφοριακών ροών. Για βρει θέση στην κοινωνία του ύστερου καπιταλισμού το σώμα περιορίζεται και συρρικνώνεται όλο και περισσότερο. Εν τέλει, βρίσκει την νέα του μορφή στις άκρες των δαχτύλων του και στις κόρες των ματιών του. Αυτό είναι το σύγχρονο παραγωγικό σώμα, ένα μάτι και ένα δάχτυλο. Το υπόλοιπο της ανθρωποειδούς εμφάνισης εμφανίζεται θεμιτό μόνο ως τέτοιο, ως ανθρωποειδής εμφάνιση κατάλληλη για συνεχή έκθεση, για παραγωγή οπτικοακουστικού περιεχομένου προς κατανάλωση από τους χρήστες των εφαρμογών.

Πράγματι, μία από τις θεμελιωδέστερες τάσεις της αλγοριθμικά οργανωμένης κοινωνίας, ζητούμενο της οποίας είναι η όσο το δυνατόν πιο ακέραιη και ταχύτερη αποθήκευση, επεξεργασία και μετάδοση πληροφοριών, είναι όχι μόνο η συρρίκνωση-σμίχρυνση των αποστάσεων στον χώρο και τον χρόνο, αλλά και εκείνη της ίδιας της υλικότητας του σώματος.

Ο,τι λαμβάνει χώρα σε επίπεδο ολοκληρωμένου παγκοσμιοποιημένου καπιταλισμού, όπου το ζητούμενο είναι η τάση προς εκμηδένιση του ίδιου του χώρου και του χρόνου προς όφελος της παραγωγής και της ροής. Ροής κεφαλαιακής, ενεργειακής, πληροφοριακής, μεταναστευτικής, εργασιακής, νομαδικής. Ο,τι λοιπόν λαμβάνει χώρα σε επίπεδο ολοκληρωμένου παγκοσμιοποιημένου καπιταλισμού, επαναλαμβάνεται με μορφοκλασματικό τρόπο στο επίπεδο της τεχνολογικά εξοπλιζόμενης ανθρώπινης σωματικότητας, η οποία αντιμετω-

πίζεται ήδη από τις απαρχές της τεχνολογικής νεωτερικότητας μέχρι και της σημερινής ψηφιακής τεχνολογίας, ως πηγή θορύβου, παρεμβολών, σφαλμάτων, αμφισημιών, δυσλειτουργιών, εν ολίγοις ως μία ενοχλητική απόφυση, δύσχρηστη, προβληματική, εν τέλη περιττή. Ο άνθρωπος ως σημείο στένωσης στις αρτές των επικοινωνιακών δικτύων. [13]

Η βελτιστοποίηση των ροών απαιτεί την εξάλειψη του ανθρώπινου παράγοντα. Δεν είναι η τεχνολογία που προσαρμόζεται στις ανθρώπινες ανάγκες, αλλά ο άνθρωπος που προσαρμόζεται τεχνολογικά για να ικανοποιεί τις ανάγκες των αφηρημένων και αυτοαναφορικών σύγχρονων διατάξεων ²⁰. Όσο τα μέσα εξελίσσονται, ο άνθρωπος μεταλλάσσεται για να συμβαδίσει μαζί τους. Η αύξηση της ταχύτητας δεν μειώνει τον χρόνο, αυξάνει την απαιτούμενη απόσταση. Η σχηματοποίηση του κόσμου και του ανθρώπου ως διαθέσιμο απόθεμα, κουβαλά μαζί της και εξαπλώνει παντού τον έμφυτο χαρακτήρα της. Αυτόν της κυριαρχίας, του ελέγχου και της διαχείρισης. Υπό αυτή την έννοια, η ανησυχία της επιστημονικής φαντασίας περί υποδούλωσης του ανθρώπου από την τεχνητή νοημοσύνη, επιβεβαιώνεται. Όχι ως μία ανθρωποκεντρική θεολογία της κρίσης[13], αλλά ως η αναπόφευκτη συνέπεια μιας επιταχυνόμενης σπειροειδούς τροχιάς που φέρει το πλαίσιο-θετικό κυριαρχικό πνεύμα. Τελικά, δεν είναι η τεχνητή νοημοσύνη που καταφέρνει να γίνεται όλο και πιο ανθρώπινη, αλλά αντιθέτως, ο άνθρωπος και οι κόσμοι του είναι αυτοί που καθίστανται όλο και πιο τεχνητοί. ²¹

5 Επίλογος

Συνοψίζοντας, ο όρος διάταξη (dispositif) εδρεύει στο κέντρο βάρους του τριγώνου που σχηματίζουν γνώση, εξουσία και υποκείμενο. Αποτελεί ένα σύνολο στρατηγικών των σχέσεων εξουσίας το οποίο υποστηρίζει και υποστηρίζεται από συγκεκριμένους τύπους γνώσης. Αυτό το σύνολο υποδεικνύει το πώς ο άνθρωπος αντιλαμβάνεται τον εαυτό του και τον ρόλο του μέσα στην κοινωνία την κάθε ιστορική στιγμή. Δηλαδή, το πώς υποκειμενοποιείται.

²⁰βλ. οικονομία

²¹Ενδεικτικό φαίνεται το παράδειγμα των διαδικτυακών βίντεο, τα οποία όλο και περισσότερο εδραιώνονται ως κύριο μέσο ψυχαγωγίας, ενημέρωσης, αλλά και εκπαίδευσης. Ακολουθώντας όλο και πιο βραχύχρονο και συγκεκριμένο φορμάτ, ανταποκρίνονται καλύτερα στο επικοινωνιακό πρόταγμα της εποχής, επιτρέποντας ταχύτερη κίνηση της πληροφορίας, μεγαλύτερο αριθμό προβολών και περισσότερες ευκαιρίες για διαφημίσεις. Όσο πιο συγκεκριμένα, σύντομα και κοινότυπα είναι, τόσο πιο αποδοτικά μπορούν να επικοινωνούν. Δεν προκαλεί έκπληξη που τον τελευταίο χρόνο βίντεο αυτού του φορμάτ δημιουργούνται μαζικά από εφαρμογές τεχνητής νοημοσύνης όπως το ChatGPT και το GPT-4. Όταν η γλώσσα ανάγεται σε πληροφορία, οι μηχανές παίρνουν τα πρωτεία της ομιλίας.

Οι πρώτες αναφορές σε αυτό που μετέπειτα θα αποκαλεστεί *dispositif* γίνονται υπό τον όρο θετικότητα (*positivite*). Θετικότητα είναι το σύνολο των πεποινήσεων, τελετουργιών και κανόνων που θέτονται στο άτομο από τους εκάστοτε ιστορικούς θεσμούς. Η θετικότητα εγγράφει μία σχέση εντολής και υπακοής, την πίεση που δέχονται τα άτομα από τις δυνάμεις της ιστορίας. Μέσα στην ιστορία τα άτομα δεν είναι ελεύθερα ως προς το πώς θα υποκειμενοποιηθούν, η ιστορική συνθήκη καθορίζει τους ρόλους που μπορούν να αναλάβουν και να επιτελέσουν. Η διάταξη ως θετικότητα. Ως αυτό που τίθεται ιστορικά στους ανθρώπους.

Η ετυμολογική ρίζα του *dispositif* εντοπίζεται στο Λατινικό *dispositio*, τον όρο οικονομία. Η οικονομία, ο νόμος του οίκου, είναι στενά συνδεδεμένη στην Χριστιανική θεολογία με την πρόνοια και την σωτηριακή διακυβέρνηση του κόσμου και της ανθρώπινης ιστορίας. Είναι ο όρος που επιστρατεύεται για να διασώσει την μοναδικότητα του θεού, διαχωρίζοντας την πράξη και την ουσία του. Ο θεός είναι κατ' ουσίαν ένας αλλά είναι τριπλός ως προς την οικονομία του. Η ενέργεια παύει να έχει θεμέλιο στην ύπαρξη. Η διάταξη ως οικονομία. Ως καθαρή πράξη διακυβέρνησης.

Ο διαχωρισμός μεταξύ οικονομίας και οντολογίας δεν περιορίζεται στον θεό, αλλά κληροδοτείται σε ολόκληρη την δυτική κουλτούρα. Μπορούμε να σκεφτούμε τις υπάρξεις σε δύο κατηγορίες. Την οντολογία των όντων και την οικονομία των διατάξεων που τα καθοδηγεί. Υπό αυτή την έννοια, κάθε πολιτισμική τεχνολογία αποτελεί διάταξη. Μέσα από την σχέση των έμβιων όντων και των διατάξεων προκύπτουν τα υποκείμενα. Το ίδιο άτομο μπορεί να υπόκειται σε διαφορετικές διαδικασίες υποκειμενοποίησης. Καθώς οι διατάξεις πληθαίνουν, πληθαίνουν και οι μηχανισμοί υποκειμενοποίησης.

Ο άνθρωπος λοιπόν, δεν αποτελεί ανεξάρτητη οντότητα που υφίσταται πριν από την επαφή με τις διατάξεις, αλλά ένα αναδυόμενο φαινόμενο. Το ανθρώπινο στοιχείο κάθε εποχής ξεπροβάλλει και ξεδιπλώνεται μέσα από τις διατάξεις.

Μέσα από τις διατάξεις ξεπροβάλλουν επίσης τα φαινόμενα και τα γεγονότα. Η ίδια η διαδικασία της γνώσης βασίζεται πάνω στον διαμερισμό και την τμηματοποίηση. Τεμαχίζοντας έναν τομέα, αυτός καθίσταται ορατός. Έτσι, μπορούμε να πούμε ότι τα πράγματα και τα φαινόμενα παράγονται από αυτήν ακριβώς την διαδικασία πλαισίωσης. Καθώς ο κόσμος αναδύεται μέσα από τους διατακτικούς μηχανισμούς, αναδύεται και ο άνθρωπος, ως αγγελιοφόρος του μηνύματος τους. Κάθε φορά που πλαισιώνουμε κάτι, πλαισιωνόμαστε και εμείς οι ίδιοι, μέσα στην λογική, την τεχνική ή το σύστημα που μας επιτρέπει να πραγματοποιήσουμε την εκάστοτε πλαισίωση.

Οι διατάξεις αποτελούν την συγκροτησιακή αρχή του ανθρώπου και των κόσμων του, ενώ ταυτόχρονα καθοδηγούν τον άνθρωπο μέσα σε αυτούς τους κόσμους. Ολόκληρη η ιστορία του ανθρώπινου πολιτισμού δεν είναι τίποτα άλλο από την ιστορία των διατακτικών μηχανισμών και του εναγκαλισμού τους με τον

άνθρωπο. Από τη νεωτερικότητα όμως και ύστερα, μπορούμε να εντοπίσουμε μία σημαντική μετατόπιση που λαμβάνει χώρα όλο και πιο έντονα στο πεδίο των διατάξεων και τις αλλάζει καθοριστικά. Οι διατάξεις φαίνεται να ευθυγραμμίζονται σιγά σιγά σε μία κοινή κυρίαρχη τροχιά (στην οποία αποστέλλουν και τον ίδιο τον άνθρωπο) και να αποσύρονται από κάθε άλλη. Αυτή η τροχιά που καλεί τον άνθρωπο να την εκπληρώσει, είναι η πλαίσιο-θέτηση (Gestell).

Η πλαίσιο-θέτηση είναι η ουσία της σύγχρονης τεχνολογίας. Αποτελεί έναν τρόπο αποκάλυψης του κόσμου στον άνθρωπο. Η αποκάλυψη που φέρει η σύγχρονη τεχνική έχει τον χαρακτήρα του θέτειν [=στήνει-εντέλλεται, επιτάσσει (stellt)] με την έννοια της πρόκλησης. Προκαλεί τον κόσμο και τον άνθρωπο να φανερώνονται ως διαθέσιμο απόθεμα.

Αυτός ο τρόπος αποκάλυψης φέρει έναν μεγάλο κίνδυνο. Ο άνθρωπος καθώς κυριεύεται και ο ίδιος από την πλαίσιο-θέτηση τείνει να χάσει την σχέση του με κάθε άλλο τρόπο της αποκάλυψης (όπως για παράδειγμα την ποίηση). Ο κίνδυνος όμως δεν περιορίζεται εκεί. Η πλαίσιο-θέτηση απειλεί να αποκρύψει και την ίδια την απόκρυψη που δεσπόζει σε κάθε αποκάλυψη. Το γεγονός πως ενώ αποκαλύπτουμε κάτι με έναν συγκεκριμένο τρόπο, καθώς του αποδίδουμε ουσία, το διαχωρίζουμε από τον υπόλοιπο κόσμο, από ό,τι άλλο θα μπορούσε να είναι. Η πλαίσιο-θέτηση οδηγεί σε μία μονοσήμαντη και αυτοεπικυρώσιμη εμπειρία του κόσμου.

Ακολουθώντας το κάλεσμα της πλαίσιο-θέτησης η ίδια η γλώσσα επιτάσσεται και μετατρέπεται σε πληροφορία. Η γλώσσα δεν είναι απλά ένα πρωτόκολλο επικοινωνίας, έχει βαθιά σχέση με το Είναι. Είναι αυτή που φέρει το πνεύμα του Λόγου, που κάνει τον άνθρωπο έλλογο ον. Είναι το κατεξοχήν πεδίο μέσα στο οποίο ο άνθρωπος συγκροτεί τα νοήματα του και κατασκευάζει τους κόσμους μέσα στους οποίους κατοικεί. Ως πληροφορία, η γλώσσα ξεγυμνώνεται από την ποιητική της διάσταση.

Η πλαίσιο-θέτηση αποτελεί και την βάση των θετικών επιστημών. Οι θετικές επιστήμες προκαλούν τον κόσμο να εμφανίζεται σαν ένα σύμπλεγμα μηχανικών αλληλεπιδράσεων διαθέσιμο στον άνθρωπο για να τον μετρήσει και να κυριαρχήσει πάνω του. Διαθέτουν τα πειράματα για να διερευνήσουν, εάν και πώς η φύση ανταποκρίνεται στην πρόκληση που υφίσταται με τον τρόπο αυτό. Έτσι, αληθές καθίσταται μονάχα ότι είναι υπολογίσιμο. Οι θετικές επιστήμες αποτελούν τον κυρίαρχο τύπο γνώσης της εποχής.

Η πλαίσιο-θέτηση εμποτίζει το πνεύμα των σύγχρονων διατάξεων. Αποτελεί τον φακό μέσα από τον οποίο η σχηματοποίηση του κόσμου και του ανθρώπου λαμβάνει χώρα. Κυριαρχεί την ανάδυση της αλήθειας προκαλώντας τον κόσμο να συμμορφώνεται στις προδιαγραφές της. Μέσα από την αλληλοτροφοδοτούμενη σχέση αλήθειας και εξουσίας και τον τρόπο που η σχέση αυτή εγγράφεται στις διαδικασίες υποκειμενοποίησης, η πλαίσιο-θέτηση φτάνει να εγγράφεται στα υποκείμενα, τα οποία βλέπουν τον κόσμο και τον εαυτό τους

ως διαθέσιμο απόθεμα. Οι σύγχρονες διατακτικές τεχνολογίες δεν αποτελούν απλά εργαλεία και συστήματα που περιμένουν υπομονετικά να τα χρησιμοποιήσουμε. Διαμορφώνουν πολύ δραστικά τον τρόπο που υπάρχουμε. Η διάταξη και η πλαίσιο-θέτηση αποτελούν έννοιες κλειδιά για την κατανόηση της μετανεωτερικής πραγματικότητας.

Μπορούμε να δούμε τον σύγχρονο καπιταλιστικό κόσμο ως μία τεράστια συσσώρευση διατακτικών μηχανισμών. Κάθε πτυχή της ζωής μορφοποιείται, κανονίζεται, ελέγχεται και επιμελείται από τις διατάξεις. Σε έναν τέτοιο κόσμο προκύπτει το ερώτημα της στάσης που οφείλουμε να κρατήσουμε απέναντι στις διατάξεις. Το ερώτημα αυτό δεν είναι απλό. Δεν μπορούμε να τις καταστρέψουμε, μα ούτε να εκπαιδευτούμε στην ορθή χρήση τους, γιατί οι διατάξεις αποτελούν την ίδια την συνθήκη που κάνει τον άνθρωπο, άνθρωπο και του επιτρέπουν να κατασκευάζει τους κόσμους του. Όντας ήδη υποκείμενα μιας διάταξης, δεν μπορούμε να την χρησιμοποιήσουμε έξω από τις προδιαγραφές της.

Η έννοια της βεβήλωσης προσφέρει μία διαφορετική λύση στο ζήτημα των διατάξεων. Η βεβήλωση είναι η επαναφορά ενός πράγματος από την σφαίρα του ιερού στην σφαίρα του ανθρώπου. Ιερό στο Ρωμαϊκό δίκαιο είναι αυτό που διαχωρίζεται από τους ανθρώπους και ανήκει πλέον στους θεούς. Η πράξη της βεβήλωσης αποτελεί την διάνοιξη μιας ειδικής μορφής “αμέλειας”, η οποία αγνοεί τον διαχωρισμό ή τον χρησιμοποιεί με άλλο τρόπο. Απελευθερώνει στοιχεία της διάταξης από την στρατηγική τους λειτουργία και τα ανοίγει προς την κοινή χρήση.

Οι διατάξεις του ύστερου καπιταλισμού όμως εμφανίζουν μία ουσιαστική διαφορά σε σχέση με τις παραδοσιακές. Μία διαφορά που καθιστά την βεβήλωση τους δύσκολη. Ενώ η διακυβέρνηση απαιτεί την παραγωγή υποκειμένων, οι σύγχρονες διατάξεις φαίνεται να δρουν απο-υποκειμενοποιητικά. Κάθε διαδικασία υποκειμενοποίησης περιλαμβάνει μία απο-υποκειμενοποίηση μέσω της οποίας εδραιώνεται η νέα διάσταση του υποκειμένου. Η απο-υποκειμενοποίηση όμως που λαμβάνει χώρα στις σύγχρονες διατάξεις δεν συνδέεται με την σύνθεση ενός νέου υποκειμένου. Το αντάλλαγμα για την απο-υποκειμενοποίηση του ατόμου είναι πλέον απλά ένας δείκτης μέσω του οποίου μπορεί να ελέγχεται. Οι σύγχρονες διατάξεις ως καθαρός έλεγχος.

Οι σύγχρονες κοινωνίες ως σώματα μαζικών διαδικασιών απο-υποκειμενοποίησης φαίνεται να αποτραβιούνται από την πολιτική και να βρίσκουν τη νέα τους έδρα στην αυτοαναφορικότητα της οικονομίας. Το πρόταγμα του απόλυτου ελέγχου αναδεικνύει κάθε πολίτη ως υποψήφιο τρομοκράτη, κάνοντας τις πόλεις να μοιάζουν με φυλακές και τους ανθρώπους να βρίσκονται εγκλωβισμένοι σε ένα ψηφιακό πανοπτικό που οι ίδιοι ενεργά κατασκευάζουν και συντηρούν. Στον σημερινό κόσμο η επιτήρηση προκύπτει σαν έμφυτη ανάγκη.

Η απο-υποκειμενοποιητική διάσταση των σύγχρονων διατάξεων ενισχύεται όλο και πιο εντατικά. Η εμπύθιση παρουσιάζεται σαν πρόταγμα της εποχής,

με αποτέλεσμα τον περιορισμό του βίου, την στέρηση της επαφής με την κοινότητα, μα και την στέρηση της επαφής με το σώμα. Τα πάντα τείνουν να αναχθούν σε αφηρημένους ψηφιακούς δείκτες, όπου τα πράγματα γίνονται απλά προϊόντα, όπου η γλώσσα περιορίζεται στον βαθμό της πληροφορίας, τα υποκείμενα ανάγονται σε χρήστες εφαρμογών και ο άνθρωπος εμφανίζεται σαν σημείο παρεμβολής. Σαν ένας θόρυβος μέσα στα κανάλια της επικοινωνίας. Η σχηματοποίηση του κόσμου και του ανθρώπου ως διαθέσιμο απόθεμα, κουβαλά μαζί της και εξαπλώνει παντού τον έμφυτο χαρακτήρα της.

Σήμερα, η ανάγκη ανάπτυξης μιας κριτικής εγρήγορσης απέναντι στην σχέση μας με τις διατάξεις, αλλά και η ανάλυση της λειτουργίας τους, μοιάζει επιτακτική. Η σύλληψη του ανθρώπου σε διατάξεις είναι αναπόφευκτη και απαραίτητη. Το ζητούμενο δεν είναι ο απεγκλωβισμός μας από τις διατάξεις, οι οποίες αποτελούν πρώτα από όλα την ίδια την συνθήκη της ύπαρξής μας. Αλλά, η μεταστροφή τους ώστε να παραμένουν ανοιχτές ως προς αυτό το διαφεύγον σημείο ανεξάντλητου δυναμικού που προάγει την πολλαπλότητα της ζωής, το σημείο της εμπειρίας.

Αναφορές

- [1] Agamben, Giorgio. *"what is an apparatus?" and other essays*. Meridian: Crossing Aesthetics. Stanford University Press, Palo Alto, CA, 2009.
- [2] Foucault, Michel. *Η Γέννηση Της Βιοπολιτικής*. Φιλοσοφία. Πλέθρον, 2012.
- [3] Ελένη Φωτιάδου. *Μια Φουκωική Ανάλυση Των Πανδημιών. Η Διαχείριση Του Covid-19*. Διπλωματική εργασία, Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Φιλοσοφία», ΕΚΠΑ, 2022.
- [4] Foucault, Michel. *Συζήτηση για τη φυλακή: το βιβλίο και η μέθοδός του*. Ακυβέρνητες Πολιτείες, 2017. Φυλακή/Κυβερνολογική.
- [5] Foucault, Michel. The Subject and Power. *Critical Inquiry*, 8(4):777–795, 1982.
- [6] Dreyfus, Hubert L.; Rabinow, Paul; Foucault, Michael. *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*. University of Chicago Press, 2nd edition, 1983.
- [7] Γιωργος Φουρτουνης. *Η Απορία του Υποκειμένου: Αλτουσερ Φουκω Μπατλερ*. 2009. Σύγχρονα θέματα: τριμηνιαία έκδοση επιστημονικού προβληματισμού και παιδείας, τ.106.
- [8] Foucault, Michel. *Η ομολογία της σάρκα*. Ύψιλον, 2005. Η μικροφυσική της εξουσίας.
- [9] Foucault, Michel. *Αρχαιολογία της γνώσης*. Πλέθρον, 2017.
- [10] Hyppolite, Jean. *Introduction à la philosophie de l'histoire de Hegel*. Le Seuil (programme ReLIRE), 1983.
- [11] Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. *Αποσπάσματα για τη θετικότητα της Χριστιανικής θρησκείας*. Ηριδανός, 2011. Φιλοσοφία της θρησκείας.
- [12] Αριστοτέλης. *Πολιτικά*. 1255β20-21.
- [13] Δημήτρης Γκινουσάτης. 'Μία αρχαϊκή προσάρτηση ονόματι σωμα'. Σώματα, μηχανές και έξυπνες συνέργειες: Μια εκδήλωση για την τέχνη και την τεχνητή νοημοσύνη; ΕΜΣΤ 2022.
- [14] Ginosatis, Dimitris . 'Framing apparatuses- An insight into the onto-epistemological stakes intrinsic to the photographic act'.

- [15] Maslow, Abraham H. *The Psychology of Science*. New York: Harper / Row, 1966.
- [16] Heidegger, Martin. *Το ερώτημα για την τεχνική*. Εκδόσεις Ηριδανός, Νοέμβριος 2011.
- [17] Heidegger, Martin. *Είναι και χρόνος, τόμος 1 τόμος 1*. Δωδώνη, 1998.
- [18] Heidegger, Martin. *Poetry, language, thought*. Perennial Classics. HarperCollins, New York, NY, 2013.
- [19] Lovitt, William. *Introduction*. Garland Publishing Inc., 1977. *The Question Concerning Technology and Other Essays*, Martin Heidegger.
- [20] Heidegger, Martin. *On the Way to Language*. G - Reference, Information and Interdisciplinary Subjects Series. HarperCollins, 1982.
- [21] Heidegger, Martin. «*Η καταγωγή της τέχνης και ο προσρισμός της σκέψης*»: *Υπόμνημα 5, σ. 19-32*. Εκδόσεις ΠΟΛΙΣ, 2006.
- [22] Kuhn, Thomas. *Η Δομή των Επιστημονικών Επανάστασεων*. Σύγχρονα Θέματα, 2008.
- [23] Dreyfus, Hubert L. Being and power: Heidegger and Foucault. *International Journal of Philosophical Studies* 1996-mar vol. 4 iss. 1, 4, 1996.
- [24] Feyerabend, Paul. *Against Method*. Verso, 3 εδτιον, 1993.
- [25] Foucault, Michel. “*The Return of Morality*” in *Politics*. New York: Routledge, 1988. *Culture: Interviews and Other Writings, 1977-1984*.
- [26] Δημήτρης Θ. (μετάφραση) Rilke, Rainer Maria· Γκότσης. *Οι ελεγείες του Ντουίνο*. Αρμός, 2000.
- [27] Heidegger, Martin. *Λόγος, Μοίρα, Αλήθεια/Ηράκλειτος, Παρμενίδης*. Φιλοσοφία. Πλέθρον, 2009.
- [28] Παναγιώτης Τσιαμούρας. *Ρίλκε και Χάιντεγκερ στο πεδίο του Ανοιχτού*. Κυανασγή, 2021.
- [29] Agamben, Giorgio. *Το ανοιχτό/ ο άνθρωπος και το ζώο*. Κυανασγή, 2021.
- [30] Hubert, Henri Mauss, Marcel. *Sacrifice: Its Nature and Functions*. New edition εδτιον, 1981.
- [31] Agamben, Giorgio . *Profanations*. Zone Books, 2007.

- [32] Benveniste, Émile. *Le Jeu comme structure*. Cahiers de philosophie, 1947.
- [33] Benjamin, Walter. 18. *Capitalism as Religion*, παγες 90–92. Stanford University Press, 2021.
- [34] Agamben, Giorgio. *Ο Καπιταλισμός Ως Θρησκεία*. EPMA, 2018.
- [35] Han, Byung-Chul. *The Transparency Society*. Stanford Briefs, 1 έκδοση, 2015.
- [36] Bentham, Jeremy; Bozovic, Miran. *The Panopticon writings / Jeremy Bentham ; edited and introduced by Miran Bozovic*. Verso London ; New York , 1995.
- [37] Γιώργος Κεραμιδιώτης. *Αγκάμπεν – βιοπολιτική: η συνέντευξη στην ET3 (πλήρες κείμενο)*. Nomadicuniversality, 2012.